

KANSALAI SJÄR JESTÖJEN
INNOVAATIO POTENTIALIN
HYÖDYNTÄMINEN

Esiselvitys Sitralle

5.9.2004

Oy Civicum Ab/Timo Heinola

Oy Civicum Ab/Timo Heinola
Kansalaisjärjestöjen innovaatiopotentiaalin hyödyntäminen
Esiselvitys Sitralle

ulkoasu: Asmo Koste

ISBN 951-563-465-2

<http://www.sitra.fi>

Sisältö

1. Saatteeksi	4
2. Globalisaatio ja kansallinen kilpailukyky	6
2.1 Globaalisuus ja kilpailukyky	6
2.2 Porterin timanttimalli ja kansallinen innovaatiokapasiteetti	7
3. Kansalaisjärjestöjen toiminnan perinne ja laajuus – lupaus innovaatiopotentialista	9
3.1 Tausta ja eetos	9
3.2 Kansalaisjärjestöjen palvelutoiminnan luonne ja määrä	11
Hyvinvointisektori	12
Toiminnan laajuus ja osallistujien määrä	13
3.3 Tavoitteena sosiaalinen pääoma	18
Arvot, hyveet ja koettu hyvinvointi	20
Yhteisöllisyys ja paikallisuus – uusvanha dynamiikka	21
Johtopäätöksenä järjestöjen rooli	23
4. Klusteri, väljä verkosto vai innovaatioverkosto	24
Verkostotoiminnasta	26
Innovaatioverkostot	27
5. Johtopäätöksiä ja suosituksia	29
Liite: ICNPO-pääloukka	33
Kirjallisuus	34

1. Saatteeksi

Suomen itsenäisyyden juhluvuoden rahasto, Sitra antoi allekirjoittaneelle huhtikuussa 2004 tehtäväksi muistion, jonka tavoitteena oli hahmotella ja konkretisoida niin sanotun kolmannen sektorin mahdollisuuksia tukea hyvinvointivaltion toimintaa tulevaisuudessa. Muistiossa tuli huomioida myös se, miten kansalaistoiminnan kehittäminen mahdollisesti sivuaa julkisen sektorin uudistamista ja kilpailukykyisen hyvinvointivaltion kehittämistä tulevina vuosina.

Kesäkuussa 2004 Sitra antoi edelleen tehtäväksi tarkentaa tehdyn muistion johtopäätöksiä. Projektin työnimi on ”Kansalaisjärjestöjen innovaatiopotentiaalin hyödyntäminen” -esiselvitys. Toimeksiannon pohjana on huoli siitä, mikä on hyvinvointipalvelujen tarjonnan riittävyys tilanteessa, jossa 1990-luvun alun lamasta johtuva velkaantumisasiaste ei vähene, verotuksen vähentämispaineen kautta julkisten palvelujen rahoituspohja tulee huomattavan rajalliseksi ja väestörakenne ikääntyy.

Kesän 2004 aikana on useilta taholta ilmaistu huolestuneisuus hyvinvointiyhteiskunnan tarjoamisen palvelujen rahoituspohjan riittävydestä. Viestin voi yksinkertaistaa kesällä 2004 aiheesta Kuopion Yliopistossa väitelleen Jukka Korhosen sanomaan: rajattomat tarpeet kohtaavat rajalliset resurssit. Tästä johtuen on perusteltua pohtia, josko järjestöllisellä tai muulla kansalaisten omaehtoisella toiminnalla ja järjestöjen tuottamilla hyvinvointipalveluilla voisi olla rooli kustannuspaineen vähentämisessä - ja jos niin on - miten toimintaa ja palveluja tulisi kehittää ja määrää kasvattaa.

Pohdinta hajoaa nopeasti erillisiksi kysymyksiksi, joihin edes osittainen vastaaminen on hankalaa. Hankaluuteen on sangan kummallinen syy: näkökulmaan liittyvien taustatietojen ja tutkimusten määrä on varsin vähäistä. Kirjallisuutta on järjestöjen toiminnasta ja kirjallisuutta on innovaatiotoiminnasta teollisuuden ja huipputeknologian toimintaympäristöissä. Yhdistelmää - eli järjestöjen palvelutoiminnan kehittäminen innovaatiokapasiteetin ja innovaatiopotentiaalin näkökulmasta - ei ole tutkittu ja se näyttää olevan ”kyntämätön sarka”.

Alueellisuuden ja globaaliuden uusi asetelma sekä alueiden kilpailukyky ja hyvinvointi korostaa alueiden innovaatioympäristön kehittämistä niin huipputeknologioiden kuin palvelujenkin piirissä. Viime vuosikymmenen trendinä on ollut tarkastella alueiden kilpailukykyä vahvistamalla alueen elinkeinoelämän kykyä kehittää omia tuotteitaan, palveluitaan ja yleisiä menestymistekijöitään alueellisten innovaatioympäristöjen avulla, muun muassa korkeakoulujen rooli on kytkeytyä mukaan alueiden kilpailuun muiden Euroopan ja maailman alueiden kanssa.

Yhteiskunnan julkinen panos alueiden kilpailukykyyn kehittämiseen kansainvälisen kilpailun näkökulmasta on ollut suuri. Samaten kansallisesti tärkeiksi katsottuja toimialoja, kuten perinteisiä ventialoja ja huipputeknologian aloja, on vahvistettu kestävästi kansainvälistymisen tuomaa kiireämpää kilpailua. Tähän elinkenoajatteluun tai palvelujen kehittämiseen järjestöt ja järjestöllinen palvelutoiminta eivät ehtineet, päässeet tai halunneet mukaan.

Tässä esiselvityksessä käydään läpi kansalaisjärjestöjen palvelujen ja vapaaehtoistyön määrää ja laatua, yritetään hakea innovaatioiden kehittämiseen keskittyvästä kirjallisuusaineistosta sopivia malleja kansalaisjärjestöjen palvelutoiminnan kehittämisen lähtökohdaksi, hahmotetaan mahdollisia kansallisia tukitoimenpiteitä ja tehdään ehdotus kokeilusuunnitelmaksi.

Tavoitteena olkoon hyvin perusteltujen uskomusten kokonaisuus, joka antaa riittävän perustan varsinaiselle kokeilulle kansalaisjärjestöjen palvelutoiminnan ja innovaatioiminnan kehittämiseksi paikalliselle ja alueelliselle tasolle.

Esiselvityksessä tarkastellaan:

(i) miten kansalaisjärjestöjen sosiaalisista innovaatioista kehittyisi kansallisia ja kansainvälisiä menestystekijöitä,

(ii) miten näiden sosiaalisten innovaatioiden innovaatioympäristöjä voidaan kehittää ja

(iii) mitkä ovat tarvittavat kansalliset tukitoimenpiteet.

Pohdinta hajoaa nopeasti erillisiksi kysymyksiksi, joista ainakin seuraaviin tulisi saada vastaus.

Miksi erityisesti Suomessa tulisi kansallisesti huomioida järjestöjen tarjoama potentiaali? Onko järjestöjen toiminta ja palvelut riittävän omintakeisia ja alttiita laajemmalle kansalaisjärjestöjen sisällä tapahtuvalle innovaatioiden kehittämistyölle?

Voisiko kansalaisjärjestöjen innovaatioista kehittyä kansallisia ja kansainvälisiä menestystekijöitä?

Miten näiden innovaatioiden innovaatioympäristöjä voitaisiin kehittää ja mitkä ovat tarvittavat kansalliset tukitoimenpiteet?

Edellisistä kysymyksistä hieman erillinen mutta palvelutoiminnan kannalta oleellinen kysymys koskee niin sanotun sosiaalisen pääoman näkökulmaa ja sen operatiivista puolta:

(v) Kansalaistoiminnan vaikutus yhteisön sisäisen kiinteyden ja luottamuksen muodostumiseen - voiko yhteisöllistä kiinteyttä lisäämällä vaikuttaa kustannusten syntymiseen?

2. Globalisaatio ja kansallinen kilpailukyky

Globalisaatio ja kilpailukyky ovat käsitteinä olleet käytössä lähinnä elinkeinotoiminnan kehittämisen piirissä ja niiden osittainkin soveltaminen kansalaisjärjestöjen palvelutoimintaan on varsin hankalaa. Järjestöjen toiminnan mallittaminen näiden käsitteiden ja nykyisen elinkeinotoiminnan omaksuman ”käsiteperheen” kautta edellyttää käsitteiden tarkoituksen ja käyttöalueen selvittämistä.

2.1 Globaalisuus ja kilpailukyky

Talouden kilpailukyky-teoriat tuovat esiin globalisaatio ja kilpailukyky-käsitteparin laajan, koko maailman talouteen ja ihmisten elämään vaikuttavan prosessin ilmentyminä. Järjestöjen vapaaehtoistyön ja palvelujen tuottamisen näkökulmasta se sama prosessi, joka on tuonut jokaisen elämään vaikuttavan vahvan mediamaailman, kaupallisti urheilun, irrotti valtion kuntien ja alueiden kehityksestä, muutti kuntien palvelulogiikan ja tarjoaa nyt aivan uuden mahdollisuuden järjestöille tulla esiin sekä palvelujen tuottajina että yhteisöllisyyden muodostajina. Pitäisikö ja miksi?

”Globalisaatio merkitsee markkinasuhteiden laajenemista ja syvenemistä valtioiden sisällä ja välillä siten, että nämä suhteet tulevat entistä itsenäisemmiksi.” (Väyrynen, 1998). Määritelmä aukeaa ehkä parhaiten tarkastelemalla ”itsenäisen kehityksen ulottuvuutta”.

Määritelmä tekee globalisaatiosta omalakisensa ja omavaraisen talouden, kulttuurin ja ehkä myös poliittisen toimintaympäristön, johon valtioiden täytyy sopeutua. Globalisaatio on autonomisuutta lisäävä prosessi, joka on peruuttamaton. Mielenkiintoiseksi määritelmän tekee myös, että siinä näkyy riippumattomuus valtioiden tahdosta. Globalisaatio ei siten ole kansainvälistymistä, jota valtioiden poliittisen voimat ohjaisivat tai rajaisivat.

Mitään ei kuitenkaan synny tyhjästä. ”Globalisaation emergentti rakenne” syntyy paikallisesta toiminnasta ja vuorovaikutuksesta. Kasvava kansainvälinen vuorovaikutus onkin siten seurausta yksittäisten yritysten, ihmisten ja järjestöjen ulkomaisista suhteista, joiden määrän nopea lisääntyminen ja omaehtoisuus takaavat globalisaation autonomisuuden. Globalisaation autonomisuus, voimakkuus ja toiminnan logiikka pakottavat kansalliset ja alueelliset toimijat toimimaan tietyllä tavalla menestyäkseen (Väyrynen, 1998).

Erityisen iskukykyinen toiminnan taso on toimialat ja alueet. Kansallisten ratkaisujen voima perustuu lainaustenkin perusteella alueiden ja toimialojen kilpailulliseen voimaan. Alueiden kilpailukyky nähdään edellytyksenä yritysten ja alueen ihmisten taloudelliselle menestykselle. Yritysten menestykseen ja kilpailukykyyn vaikuttaa niiden toimintaympäristö ja alueiden kilpailukyky on kiinni siitä minkälaisen toimintaympäristön ne taloudelliselle toiminnalle muodostavat.

Globalisaatio ja alueellistuminen ovat lainausten kautta nähtävissä välttämättömyyteen pohjautuvina autonomisina kehitysprosesseina, joihin on vain taivuttava. Tämänkaltaisen välttämättömyyden esittäjä on viime aikoina saanut kovan liberalistin leiman otsaansa. Vaan näkökulmassa on historian havinaa ilman liberalismiakin. Dialektiikka menneiltä vuosilta painotti kovasti lainomaisen ja välttämättömän kehityksen aakkosia. Globalisaation autonominen luonne ja kilpailukyky -näkökul-

man (innovaatiojärjestelmä) emergenttisyys ovat ajatusrakenteita, joiden toimivuuteen joutuu pakosti alustavasti suhtautumaan kielteisesti – voi ryöstää meidät putipuhtaiksi ja purkaa totutun yhteiskuntajärjestyksen.

Mutta jos globalisaation ja kilpailukyvyn mieltää käytäntöjen näkökulmasta ilman määritelmiä ja yrittää totuttautua ajatukseen. Informaation, liikkumisen, tuttaviin, liikekumppaneiden, järjestökaavereiden, tiedekontaktien määrä on kasvanut parinkymmenen vuoden aikana mielettömästi. Tavarain, pääoman, tiedon kotimaa ja sisämaa alkaa syntyä tai siirtyä sinne missä sen on edullista olla. Jos tämä on pirun pikkusormi, pandoran lippaan aukaisu, graalin maljan löytymien tai sammon uusi taonta niin se on varmasti tapahtunut.

Jos taloudet eivät valmentaudu kohtaamaan kilpailua ja yllättäviä tilanteita niin käy huonosti. Tulee myös varustautua ”rosvoruhtinaita” vastaan. Mutta jos olen kykenevä toimimaan globaalisti ja paikallisesti niin tämä kehitys on minulle mahdollisuus eikä ilmiselvää haittaa.

Kilpailukyvyistä yleensä puhuttaessa tarkoitetaan yritysten tai kokonaisten toimialojen kilpailukykyä. Yritysten kohdalla kilpailukyvyllä onkin selkeä merkitys. Yritysten kilpailussa markkinoilla keskenään asiakkaista kilpailukykyisiä ovat yritykset, jotka pärjäävät tässä kilpailussa ja kasvattavat markkinaosuuttaan. Tätä käsitystä voisi kutsua kilpailukyvyn tiukaksi määritelmäksi.

Kilpailukyvyllä voisi – etenkin nykyisenä globaalien talouden ja alueiden talouden dikotomian näkökulman aikana - yleisimmällä tavalla tarkoittaa ”kykyä synnyttää, houkutella ja ylläpitää toimintaa, joka lisää alueen taloudellista hyvinvointia”. Tämän laajan määritelmän mukaan kilpailukyky on alueiden kyky luoda sellainen toiminnallinen ympäristö, joka mahdollistaa taloudellisen menestyksen.

Se mikä tekee joistain alueista kilpailukykyisemmän kuin toisista alueista, onkin mielenkiintoinen teoreettis-ideologis-kaupallinen yhtälö, jonka ratkaisun näkökulmia seuraavassa kappaleessa.

2.2 Porterin timanttimalli ja kansallinen innovaatiokapasiteetti

Kilpailukyky -käsitteen laajan määrittelyn perusteos ”Kansakuntien kilpailuetu” (Porter, 1991) näyttää olevan tuottavuuden kasvun ja kohoavan kilpailukyvyn selitysteoksena 90-luvun siteeratuin talousteoreettinen teos.

Törmälehto (1994) toteaa: ”...kansakunnan kilpailuetu rakennetaan mikrotasolla, sillä kansainvälisillä markkinoilla kilpailevat yritykset, eivät kansantaloudet. Yritykset luovat kilpailuetunsa itse... Kansakunnan kilpailuedun kannalta on tärkeää että yritysten toimintaympäristö edistää innovointia ja muutosta... Yritysten kilpailuympäristö muokkaa yritysten innovaatioiden ja investointien vauhtia, joten pohjimmiltaan (Porterin kilpailuetu -malli) on teoria innovaatioista ja investoinneista.”

Talouden kasvu perustuu tuottavuuden kasvuun ja tuottavuuden kasvu on seurausta innovatiivisesta toiminnasta ja investoinneista. Yritysten toimintalogiikkana on hakea jatkuvaa kilpailuetua tuottavuuden kasvusta. Se ympäristö, mikä tarjoaa kilpailuetua, on yrityksen näkökulmasta houkutteleva ympäristö.

Porterin kilpailuetu-teoria kuvaa niin sanotun timanttimallin avulla kilpailuetua synnyttävät toimintaympäristön osatekijät, joilla on merkitystä alueen ja yritysten kilpailukyvyille. Toimintaympäristö eli yritysten kilpailuympäristö jakaantuu neljään osatekijään: tuotannontekijäolosuhteet, kysyntäolosuhteet, lähi- ja tukitoimialat sekä yritysten strategia, rakenne ja kilpailutilanne. Perusyksikkönä analyysissä on toimiala. Tuottavuuden kasvu ja eri alojen/alueiden kilpailuetu selittyy/nojautuu edellisten osatekijöiden muutoksiin, niissä tehtäviin investointeihin ja niissä syntyviin innovaatioihin.

”Kilpailuedun perustekijät vaikuttavat toisiinsa ja muodostavat dynaamisen järjestelmän... Tieto- ja hyödykevirtojen kautta toisiinsa vertikaalisesti tai horisontaalisesti sidoksissa olevat toimialat muodostavat toimialaryppäitä eli klustereita. Klusterin muodostuessa sen toimialat tukevat toisiaan ja se pyrkii laajenemaan yhden toimialan synnyttäessä toisen.” (Törmälehto, 1994).

On mielenkiintoista huomata miten kilpailuetu-teoria uskoo rajattujen perustekijöiden vaikutuksesta syntyvään emergentismiin. Kun riittävä koko eli kriittinen massa saavutetaan, investointien määrä lisääntyy ja innovaatioiden määrä lisääntyy. Tästä syntyy kilpailuetu ja talouden kasvu kilpailuedun kautta saavutetulla tuottavuuden kasvulla. Stern, Porter ja Furman (2000) laajensivat Porterin timanttimallin eli klusterimallin teoreettisuusastetta ja kehittivät mallin kansallisesta innovaatiokapasiteetista. Kansallinen innovaatiokapasiteetti syntyy klusterikohtaisesta innovaatioympäristöstä, yhteisestä innovaatioinfrastruktuurista ja klustereiden ja innovaatioinfrastruktuurin välisestä yhteistoiminnasta.

Klusterikohtainen innovaatioympäristö vastaa Porterin alkuperäistä timanttimallia ja se koostuu panostekijöistä, kysyntätekijöistä, lähi- ja tukitoimialoista ja strategia- ja kilpailutaustasta. Yhteinen innovaatioinfrastruktuuri taas yleisemmistä yhteiskunnan rakenteellisista tekijöistä kuten inhimillinen pääoma, koulutukseen ja tutkimukseen panostaminen ja teknologian taso, innovaatio toimintaa tukeva politiikka ja lainsäädäntö sekä avoimuus.

Järjestöjen toiminnan tarkastelu innovaatiokapasiteetin tai paremminkin Porterin timanttimallin mukaisesti antaa pari etua ja monta haittaa. Haitat tulevat siitä, että monet järjestöjen palveluista ovat sellaisia, joilla ei ole skaalaetua. Samalla kun nostaa tarkastelukulman abstraktiotasoa, jotta syntyisi skaalan vaikutelma niin häviävät yksityiskohdat. Etuna on se, että elinkeinoelämän kanssa samalla rakenteella tarkasteltuna järjestökenttä ei kuitenkaan vaikuta hassummalta ja että sen mahdollisen onnistumisen alue on alueiden hyvinvoinnin kannalta tärkeä.

Jos mallin kautta esiin tulevien asioiden - lähinnä alueellisen yhteistyön osaaminen, lainsäädännön ja yhteisen innovaatioinfrastruktuurin, ilman oman identiteettinsä menettämistä - kehittämisen kautta osa julkisen palvelutoiminnan kysymyksistä ratkeaisi niin olisi syntynyt sosiaalinen innovaatio.

Ajatus kansallisesta innovaatiokapasiteetista tuntuu sen verran juhlavalta, että keskeinen näkökulma rajautuu alueellisuuteen ja siinä mahdollistuvaan palvelun toimittamiseen. Ja kuten Törmälehto totesi niin pohjimmiltaan Porterin kilpailuetu -malli on teoria innovaatioista ja investoinneista. Onko järjestöjen toiminnan alue otollinen investoinneille, sitä myötä uusille palveluinnovaatioille ja lopulta sosiaalisesti innovaatioksi – tavaksi tehdä asioita uudella tavalla?

Johtopäätöksenä edellisestä jatkotyöskentelyssä lähdetään siitä oletuksesta, että

1. kansalaisjärjestöjen toimintaa ja tuloksia voidaan periaatteessa tarkastella kuten muitakin palvelutoimintoja. Tulokset ovat vain kovin erilaisia esimerkiksi tavaratuotantoon nähden ja organisoitumisen tapa on omintakeinen,

2. järjestöjen kokonaistoiminta on kuvattavissa innovaatiokapasiteetin -käsitteen kautta ja teorian sisältämien osatekijöiden kautta,

3. järjestöjen palvelutoiminnan ja jopa vapaaehtoistyön alueellinen kehittäminen on mahdollista käyttäen yleisiä innovaatio toiminnan kehittämistapoja,

4. järjestön palvelutoiminnan ja vapaaehtoistyön tulosten limittäisyys tekee niistä yhdessä kehitettäviä alueita,

5. käytännön alueellinen palvelu- ja vapaaehtoistyön kehittäminen edellyttää väljien yhteistyöverkostojen synnyttämistä.

3. Kansalaisjärjestöjen toiminnan perinne ja laajuus – lupaus innovaatiopotentialista

3.1 Tausta ja eetos

Kansalaisjärjestöjen toiminnan eetos kumpuaa sen historiallisista juurista. On varsin vaikea ymmärtää suomalaista kansalaistoimintaa ilman historiallista perspektiiviä. Ja toisaalta on vaikea verrata suomalaisen kansalaistoiminnan tavoitteita ja menettelytapoja muiden maiden ”non-governmental organizations” hyväntekeväisyystyöhön ilman sen eetoksen tunnistamista.

Suomen valtion pohja, kuten monissa muissakin Euroopan valtioissa, sai kimmokkeen 1800-luvun alun filosofisesta keskustelusta, jossa painotettiin kansakunnan, valtion ja kielen välistä yhteyttä. Uudella tavalla korostettiin kansakunnan kehityksen lainalaisuutta ja sen ilmenemisestä kehittyneenä valtiomuotona, joka otti ihmisten mielipiteet huomioon. Samalla korostettiin valtion, kansakunnan ja kielen välistä yhteyttä. Ajatus ihmisen ja yhteiskunnan kehittymisestä ajan ja historian vääjäämättömänä liikkeenä alkeellisemmista elinolosuhteista kohden täydellisyyttä liitti filosofian ja elämän arjen uudella tavalla toisiinsa.

Ihmisen elämän ja yhteiskunnan kehitys saa täyttymyksensä myös valtion kehittymisenä. Mitä sivistyneempi on ihminen niin sitä sivistyneempi on valtio ja sitä lähempänä on tavoiteltu tila. Ja erityisesti sivistyneistö on se ihmisryhmä, joka kykenee arvioimaan tien tavoiteltuun tilaan.

Suomalaisittain ajatus ihmisen, kansallisen kohtalon ja kielen/kulttuurin yhteydestä tuli julki 1800-luvun suomalaisuus-ajattelijoiden toimesta. Ajatus Suomen kansasta kielellisesti, kulttuurisesti ja valtiollisesti yhtenäisenä kansakuntana oli tämän ajan ”main streamia” sivistyneistön joukossa.

Keskeisten kansansivistykseen liittyvien kehittämishankkeiden pontimena oli kansan sivistäminen tunnistamaan oma historiallinen tehtävänsä - pontimena teema ”Suomi kansakunnaksi muiden kansakuntien joukkoon.” Kansakoulujen synnyttäminen, raittiusaatteen levittäminen, urheilutoiminta ja kulttuurinen toiminta, kuten näytelmäkerhot, levisivät pikku hiljaa kaupunkisivistyneistön toimesta myös maaseudulle. Vuosisadan loppukymmenyksinä perustettiin esimerkiksi ylioppilaskuntien toimesta useita kansanopistoja maakuntiin ja rajaseuduille levittämään suomalaista kieltä ja kulttuuria.

Snellmanilaisessa hengessä tapahtunut kansakunnan rakentaminen ihmisten tietoisuuden ja sivistyksen tasoa nostamalla sai Suomessa samojen metodien toisenkin käyttäjäkunnan. Työväenliikkeen marxilaisuus ja historiallinen materialismi on monessa mielessä metodisesti samanlainen ajatus kuin hegelistinen hengen fenomenologia maan päällä. Työväenliikkeen näkökulmasta absoluutti ei kuitenkaan toimi maan päällä ja tuskin muuallakaan, vaan historian kehitystä ohjaa työn riistoon ja pääoman kasvuun keskittyvä rautainen logiikka.

Molempia suuntia yhdistää kuitenkin samat pyrkimykset: ihmisten sivistäminen ja tietoisuuden kasvattaminen huomaamaan oma tilanteensa ja reagoimaan siihen: yksilöä tuli auttaa huomaamaan oma vieraantuneisuus. Toimintamuodot olivat käytännössä kuitenkin samankaltaisia: opinnollinen toiminta, urheilu- ja kulttuuriharrastukset, sosiaalinen apu, raittiuden edistäminen, elinolosuhteiden ja -tapojen parantaminen ja ihmisten asenteisiin vaikuttaminen.

Kovin suurta koko väestöön kohdistuvaa vaikutusta 1800-luvulla ei näillä aatteilla kuitenkaan ymmärtääkseni ollut. Se oli aatteellista tiedostavien ihmisten toimintaa tavoitteidensa tukemiseksi.

Suomalaisessa perinteessä eli edelleen hyvin vahva talonpoikainen kylä- ja pienyhteisöperinne, joka oli hyvin pragmaattinen. Ehkä eurooppalaisten aatteellisten virtausten pakottamana Santeri Alkio sanoitti tätä perinnettä. Liikkeenä Alkion aatteelliset seuraajat eivät koskaan ole olleet yhtä kollektiivisia kuin esim. työväenliike. Riittää hyvin, kun on hyvä ihminen ja kunnan kansalainen. Samat toimintamuodot oppinollisuudesta ja eri harrastus- ja auttamismuodoista raittiuden edistämiseen elivät hyvin myös tässä aatteellisessa ympäristössä.

Suomalaiset elivät suuriruhtinaskunnassaan vaurasta ja vakaata aikaa. Vasta vuosisadan lopun rajaukset suomalaisten erityisoikeuksiin ja esimerkiksi sotaväenotot herättivät epäluulon venäläistä hallintoa kohtaan. Tässä vaiheessa vahva suomalaisuusaatteen läpimurto tapahtui myös suomalaisessa keskiluokassa. Aatteellisuuden kantajina olivat suomalaiset itse järjestöjensä kautta. Järjestöjen määrä lähti nousuun. Samalla tavalla ajattelevat ihmiset edistivät oikeuksiaan sivistykseen, työhön ja vapauteen samalla, kun urheilivat ja näyttelivät Suomea maailman kartalle.

Suomalaisen kansalaistoiminnan yhteys Suomen valtion syntyyn on suora: järjestäytynyt aatteellinen toiminta, järjestäytynyt harrastustoiminta ja järjestäytynyt sosiaalinen auttamistoiminta ovat elimellinen osa valtion syntymistä vallan näkökulmasta, valtion syntymistä kansakuntana ja valtion syntymistä yhteiskunnan palvelutoiminnan järjestäjänä.

Ennen valtion ja kuntien tarjoaman julkisen palvelutoiminnan syntymistä suuri osa palvelujen kehittämistyöstä tapahtui järjestöjen piirissä. Voi jopa sanoa, että järjestöt muodostivat nuoren kansakunnan tuotekehitys-ympäristön. Tämä näkyi niin sivistystoiminnassa, terveydenhoidossa kuin sosiaalisten palvelujenkin piirissä. Sitä mukaa kun verotulojen kasvu ja yleisen palveluajattelun muutos kohdisti toiveet kuntiin, palvelutoiminta alkoi siirtyä julkisille instituutioille. Tämä olikin itsestään selvää, sillä järjestöillä ei ollut silloin eikä ole nyt mahdollisuuksia ottaa vastuuta valtaväestöstä.

Tänä päivänä näyttää järjestöjen palvelutoiminnan ominta aluetta olevan tarkkaan rajattujen ja hyvin kohdentuvien palvelujen tuottaminen. Järjestöjen palvelutoiminnan etuna on usein katsottu olevan kyky havainnoida yhteiskunnan tilaa ennakoivasti ennen julkisen palvelun havahtumista. Rajatuilla alueilla toimiminen on usein tarkoittanut sellaisten hankalien tehtävien toteuttamista, johon julkinen palvelu ei oikein kovin hyvin ole sopinut. Ihmisten joukko on voinut olla niin pieni, että julkisen palvelun ylläpito on liian kallista.

Lainsäädännön kautta ei ole velvollisuutta järjestää, mutta inhimillisesti katsoen on välttämätöntä asioita hoitaa, järjestö on kyennyt mobilisoimaan naapuri-, ystävä- ja vertaisapuryhmät. Hyviä esimerkkejä ovat muun muassa ensi- ja turvakotitoiminta, päihdetyö, vanhusten palvelukodit, lasten kesäleirit toiminta, mielenterveystyö ja vapaa sivistystyö. Merkittävää historian näkökulmasta on se, että järjestöllisen palvelun toimittajat ovat hyvin professionaalisia ja kykenevät myös hyödyntämään vapaaehtoistyötä toiminnan tavoitteiden tueksi. Ehkä historiallisten syiden ja suomalaisen tasavertaisuusajattelun takia vapaaehtoistyön altruismissa ei ole vahvaa ja alentuvaa hyväntahtoisuuden eetosta.

Suomessa valtion ja yksilöiden välinen suhde rakentui siis pitkälti valtion ja kansalaisten rakentamien aatteellisten yhteisöjen eli järjestöjen varaan. Muualla Euroopassa valtion rooli jäi toisenlaiseksi. Ehkä kysymyksessä on valtioiden syntyhistorian prosessit tai valtioiden suuri koko. On esitetty myös, että erityisesti katolisissa maissa kirkon rooli olisi ollut perustaltaan niin vahva, että valtion vastuu ihmisistä ei olisi kehittynyt pohjoismaiseen suuntaan. Katolisten maiden niin sanottu caritas-perinne on korostanut kirkon ja perheiden välistä yhteyttä.

Perhesidonnaisuuden korostaminen, vanhempien roolit yhteiskunnassa ja työelämässä sekä perheyhteyden vastuu ihmisten hyvinvoinnin perustana on varsin erilainen perinne kuin pohjoismaissa. Vastuu sivistyksen ja terveyden tasapuolisesta saatavuudesta, päivähoidon järjestäminen, lasten koulunkäyntiä tukeva kouluruokailu, vanhenevan väestön hoitoon liittyvät vastuut ja asenteet ovat Suomessa lähinnä julkisen palvelun kysymyksiä.

Yksinkertaistaen voisi todeta, että Suomessa valtio (julkinen), järjestöt ja yksilöt muodostavat vastuiden kolmion. Muualla kuin pohjoismaissa yksilö, perhe ja kirkko kuuluivat yhteen ja valtio (julkinen) on vastuineen taka-alalla. Yhdysvalloissa tilanne muodostui toisenlaisilla perusteilla. Ranskan vallankumouksen ihanteiden ja yksilövapauksien näkökulmasta valtion ja yksilön oikeuksien välinen suhde on hyvin kaukainen. Ihmisten yhteisöllinen toiminta, perheyhteys ja yksilön vastuu omasta kohtalostaan muodostaa voimakolmion. Tähän perinteeseen on erityisesti järjestöllisen toiminnan osalta liittynyt voimakas hyväntahtoisuuden perinne, joka näkyy liike-elämän vahvassa panoksessa niin sivistys-, terveys-, sosiaali- kuin harrastustoiminnassakin.

3.2 Kansalaisjärjestöjen palvelutoiminnan luonne ja määrä

Kun tarkastellaan kansalaisjärjestöjen kokonaisuutta, on huomioitava, että se sisältää historiallisia kerrostumia ja monimuotoisia intressipiirejä. Tämän esisuunnitelman kannalta on oleellista tarkastella järjestöjen määriä ja luonnetta lähinnä niin sanottu hyvinvointisektorin kannalta.

Järjestöjen piirissä ei herätä suurta ihastusta tarkastella järjestökentän merkitystä määrällisten arvioiden kautta erityisesti silloin, kun epäillään motiivina olevan pyrkimys ratkaista valtion ja kunnan palvelujen tuottamiseen liittyvät ongelmat järjestöjen avulla. Toisaalta järjestöt eivätkä kunnatkaan ole kovin innostuneita bisnespohjaisen hyvinvointipalvelujen rantautumisesta Suomeen. Investointikykyisten ja kansainvälisten palvelujen tuottajien määrä ei vielä ole kovin suuri, mutta esimerkiksi kotipalvelutoiminta on jo saanut maistaa kilpailun tuomaa innovaatioiden kehittämislätkettä.

Mittakaavat ovat kuitenkin muuttumassa. Valtion vetäytyminen vuonna 1993 valtiosuuslain-säädännössä palvelujen määrän ja luonteen ratkaisijan roolista informaatio-ohjaajan paikalle jäi kuntien tehtäväksi hahmottaa palvelukokonaisuuden järjestäminen. 1960-luvulta lähtien järjestöjen rooli hieman hiipui palvelujen tuottajana samalla kun valtion rooli vahvistui. 1990-luvulla aalto kääntyi.

Valtion vetäytyessä tai ottaessa uuden roolin suhteessa kuntien palveluihin, on järjestöjen rooli ollut koko ajan vahvistumaan päin kuntien hyvinvointipalvelujen tuottamisessa. Welfare mix -ajatelu on jopa hahmottumassa järjestöjen ja kuntien yhteiseksi visioksi yhteisestä palvelujen tuottajuudesta. Varsinaista laajempaa mallittamista tämän kaltaisen toiminnan osalta en ole löytänyt mutta esimerkkejä on ja ajankohta mallittamiseen ja toteuttamiseen voisi hyvinkin olla otollinen (esim. Möttönen, 2002 ja Ruohonen, 2003). Ainakin ilmapiiri on muuttumassa otolliseksi.

Historian ja kansalaisjärjestöjen roolin lisäksi Suomessa järjestöjen määrä ja luonne antaa pohjaa sille, että on perusteltua tarkastella järjestöjä osana toimivaa paikallista, alueellista ja kansallista vaikuttamis- ja palvelurakennetta. Pientä käsitteellistä väkivaltaa tehden järjestökenttää voisi kutsua myös yhteiskunnan kolmanneksi sektoriksi tai ainakin sen ytimeksi. Nimi ei ole hyvä, mutta se on vakiintunut käyttöön silloin kun puhutaan yhteiskuntapolitiikan ja palvelutoiminnan näkökulmasta. Kansalaisjärjestö -nimikettä käytetään erityisesti silloin kun halutaan korostaa järjestöjen luonnetta kansalaisvaikuttamisen, demokratian ja ihmisten osallistumisen ja henkilökohtaisen kasvun foorumina.

Käsitteiden keskenään yhteen sopimaton jännite tuo kuitenkin hienosti esiin tärkeän seikan. Ilman ihmisten omaehtoista ja vapaasta tahdosta syntyvää halua rakentaa omaa yhteisöään, ei ole myöskään syytä tarkastella järjestöjen tuottamaa palvelutoimintaa erityisen omintakeisina ja kansallisesti omaleimaisina palveluina. Jos kansalaistoimintapiirrettä ei olisi, niin sekä julkinen palvelutoiminta kuin voittoa tavoittelevat yrityksetkin voisivat helposti korvata järjestöjen tuottamat palvelut.

Kysymys ei lopulta ole palvelusta itsestään vaan siitä tahdosta, joka haluaa muuttaa maailmaa ja tehdä siitä paremman. Tämän tahdon paikka, historia ja yhteiskuntaan vaikuttaminen on perinteisesti ollut suomalaisen järjestön sisällä. Ja jos se loppuu, eivät palvelutkaan pitkään ole kilpailukykyisiä.

Hyvinvointisektori

Kiteytynein hyvinvointisektori voitaisiin määritellä koulutuksen, terveydenhoidon ja sosiaalityön alueiksi. Ainakin verovaroin rahoitetun palvelutoiminnan osalta niiden osuus on suurin ja kansalaisten kannalta merkityksellisin. Jos tarkastellaan järjestökenttää paikallisuuden näkökulmasta, niin ehdottomasti saavutettavin järjestökentän alue on harrastusjärjestöjen alue. Lähinnä liikunnan, nuorisotyön ja kulttuurin alueen järjestöt ovat kaikkien ulottuvilla. Harrastusjärjestöt ovat myös hyvin monin tavoin kiinni kunta-arjessa, ovathan monen kunnan luottamushenkilöistä ja toimenhaltijoista mukana myös järjestöjen luottamushenkilöverkostossa.

Samalla tavalla sivistys-, sosiaali- ja terveysjärjestöjen luottamushenkilöinä toimii järjestön toiminta-alueesta riippuen paikallisia poliitikkoja ja virkamiehiä. On ollut hyvin myönteinen ”maan tapa” alueilla ja valtakunnallisesti pyrkiä järjestöjen kautta hahmottamaan, kehittämään ja tuottamaan palveluja, joita lainsäädäntö ei kunnilta velvoita.

Järjestöjen toiminnan läpinäkyvyys ja voittoa tavoittelematon luonne on kuntalaisten näkökulmasta terve piirre. Ymmärtääkseni se, että järjestö muotoilisi palvelunsa joissain tilanteissa yrityspohjaiseksi, ei muuta myönteistä asennetta kielteiseksi. Oleellista on se, että julkinen raha tavalla tai toisella palaa järjestöjen toiminnan kautta alueen tai järjestön jäsenien hyväksi. Niin kuin osuuskuntaliike 1900-luvun alussa niin järjestöjen palvelut 2000-luvun alussa voisivat hieman hidastaa raainta mahdollista kapitalismiin siirtymistä hyvinvointisektorilla. On ihan pakko esittää pieni esimerkki Helsingin suunnalta.

Pohjois-Haagassa ”Valkean Talon” seinien sisällä toimii kolme valtakunnallista liittoa eli Kuurojen Liitto, Kuulonhuoltoliitto ja Kuurojen Lasten Vanhempien Liitto, yksi säätiö eli Kuurojen Palvelusäätiö, yksi oppilaitos eli Kuurojen kansanopisto, kaksi osuuskuntaa eli tulkkipalveluja tuottava ja remontti- ja siivousapua tuottavat osuuskunnat ja kaksi kuurojen liiton omistamaa yritystä, jotka tuottavat palveluja kuuroille Suomessa. Näyttää siltä, että tavalla tai toisella sekä liittojen palvelujen tuotot että yritysten palvelujen tuotot siirtyvät pienellä viiveellä takaisin sisäisen investointitoiminnan kautta viittomakielisten ihmisten eduksi.

Verrattaessa järjestön palvelutuotannon ja voiton käsittelyn tapaa yksityiseen sosiaali- tai terveyspalveluyritykseen on järjestö henkisesti lähellä julkista ja kuntalaista. Yksityinen riskinottaja ottaa riskit itselleen ja ottaa itselleen myös kaikki voitot. Se ei vielä istu hyvin suomalaisen hyvinvointipalveluajatuksen.

Kysymys on hyvin pragmaattisesta asiasta. Jos julkinen vähentää itse tuottamiensa palvelujen määrää niin kuntalaisten näkökulmasta parhaita tuottajia olisivat ne, jotka tarjoavat työpaikkoja ja joiden tuotto jää alueelle.

Alueiden vetovoimaisuustekijänä liikunnan, kulttuurin ja kasvatuksen tukena toimivien järjestöjen ja muiden harrastusjärjestöjen arvo on kasvanut, onhan niiden toiminnan tarkoituksena päivittäisen elämän ilon ja viihtyvyyden tuottaminen ihmisille. Tätä piirrettä ei huomaa ennen kuin se on kadonnut. Osittain se on jo kadonnut ja ehkä siksi haikaillaan sen perään. On varsin ymmärrettävää, että työpaikan, lasten koulumahdollisuuksien ja terveydenhoidon palveluiden lisäksi tarkastellaan perheen vapaa-ajan viettoon liittyvien mahdollisuuksien kirjoa.

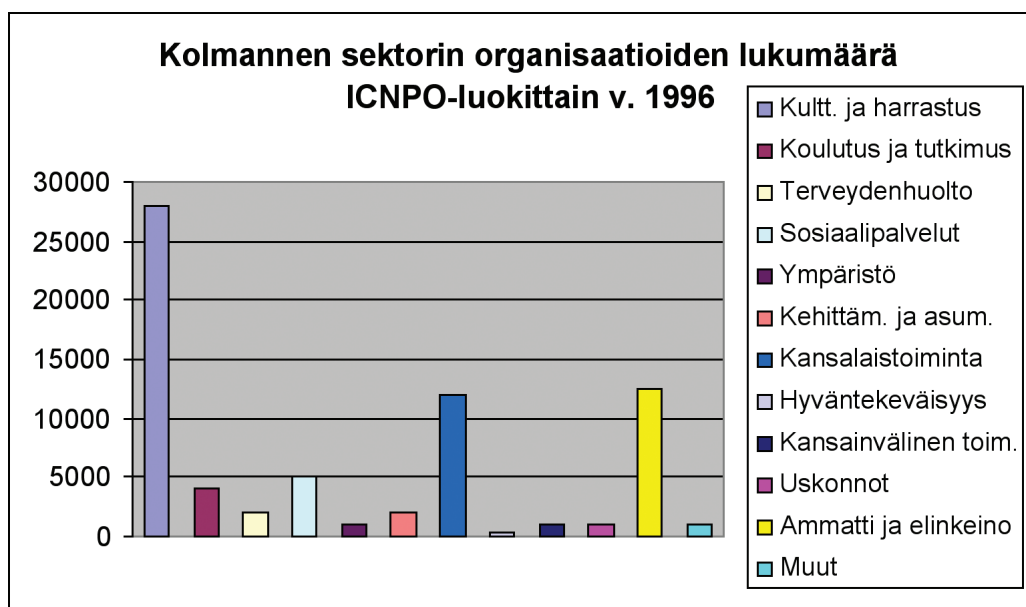
Järjestöjen vertaisryhmä -tyyppinen toiminta muodostaa suomalaisessa yhteiskunnassa erityisen tärkeän toiminnan alueen. Esimerkiksi harrastusjärjestöjen luoma eri ikäkausien välinen yhteys, harrastuksen kautta kohdattavat muut ihmiset, kasvatuksellinen yhteys perheisiin, vammaisjärjestöjen luoma tuki yksilölle vertaisryhmässä elämää järkyttävän tapahtuman sattuessa, liikunnan lajien ja toimialojen tuoma kasvatusta- ja kansanterveys näkökulma. Tällä toiminnalla on sekä ratkaisevaa ennaltaehkäisevää merkitystä että se on ihmisten arvostamaa. Vertaistuki on tullut hyvinvointitekijänä yhä tärkeämmäksi samalla kun suomalaisen elämämaailman piirteet ovat muuttuneet eriytyvimiksi.

Edelliseen vedoten haluan hieman laajentaa hyvinvointisektoria koulutuksen, terveyden, sosiaalisen hyvinvoinnin lisäksi harrastustoiminnan alueeseen. Yhteisenä alueellisenä ja paikallisena nimitäjänä voisi olla se, että nämä neljä aluetta ovat periaatteessa jokaisen kuntalaisen ulottuvilla.

Toiminnan laajuus ja osallistujien määrä

1990-luvun loppuilla tehty kansainväliseen John Hopkins -hankkeeseen liittyvä vertailu suomalaisen järjestökentän laajuudesta ja luonteesta istuu varsin hyvin esisuunnitelman tavoitteisiin. Hankkeessa määriteltiin järjestöt niin sanottua ICNPO -luokittelua (luokittelun selitys on liitteessä) hyväksi käyttäen. (Helander & Laaksonen: Suomalainen kolmas sektori, 1999).

Tutkimustiedot on kerätty järjestöjen vuoden 1996 toiminnoista. Luvut ovat hieman vanhoja ja osin voi olla tapahtunut muutoksia, mutta kokonaiskuva taitavaa olla edelleen kuvatuskaltaisen. Osin lukuja on tarkennettu Raha-automaattiyhdistyksen tilastoinnin vuoden 2003 lukujen perusteella.

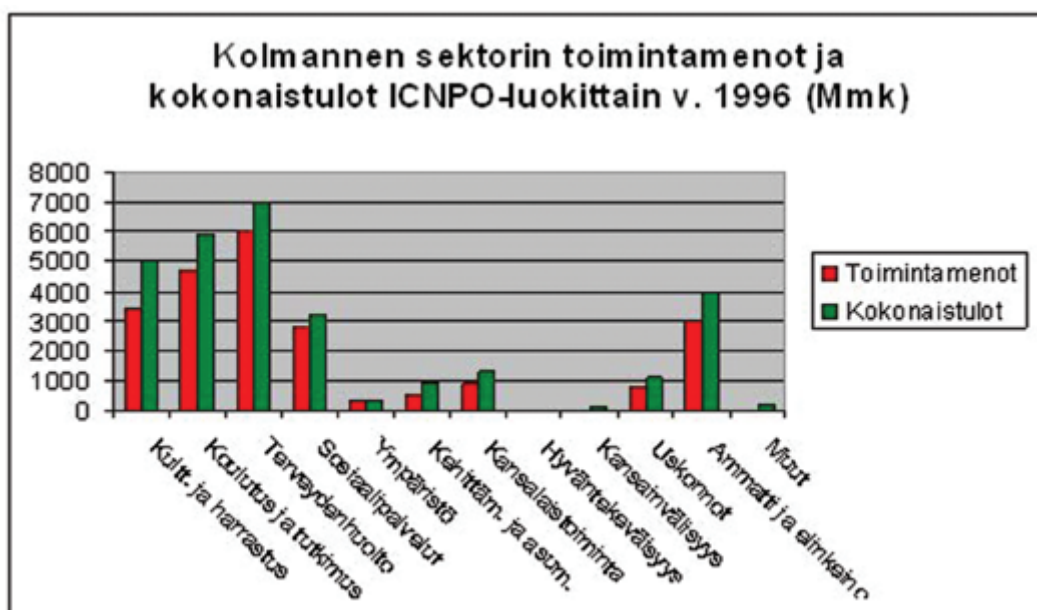

Kansalaistoiminnan laajuus ja kirjo kertoo yhteiskunnastamme paljon. Järjestökenttä on perinteisenä kansalaistoiminnan järjestäytyneenä muotona tuonut harrastustoiminnan, kansalaisvaikuttamisen ja ammatti- ja elinkeinojärjestöjen runsauden näkökulmasta jäsenistönsä ja arvojaan kannattavien ihmisten näkemykset ”päätöspöytiin”. Ammatti- ja elinkeinojärjestöjen osuus on ymmärrettävästi suuri, sillä perinteisesti niiden kautta on huolehdittu työn ympäristön järjestöllisestä toiminnasta, jota joskus ay-toiminnaksikin on kutsuttu.

Hyvinvointisektorin kapea kolmikko eli koulutus ja tutkimusjärjestöt, terveydenhuollon järjestöt ja sosiaalipalveluja tuottavat järjestöt on määrällisesti sangen pieni joukko toimijoita. Kulttuuri- ja harrastustoiminta-alueen järjestöillä tarkoitetaan kulttuurin, taiteen, urheilun, muun virkistytymisen ja sosiaalisen kanssakäymisen järjestöjä ja säätiöitä. Koulutus- ja tutkimusjärjestöt koostuvat perus- ja keskiasteen koulutusta, korkeakoulutusta, muuta koulutusta ja tutkimusta tarjoavista, niitä edistävistä, johtavista, tukevista, palvelevista ja hallinnoivista järjestöistä ja säätiöistä. Näistä esimerkkeinä ovat kansanopistot ja opintokeskukset, niiden kattojärjestöt ja lähijärjestöt. Terveydenhuollon järjestöjä ovat sairaaloita, kuntoutuslaitoksia ja hoitokoteja ylläpitävät, terveydenhoitoa, yleis- ja erityispalvelua ja terveydenhoidon hallintoa tarjoavat järjestöt ja säätiöt. Sosiaalipalvelujärjestöt ovat sosiaalipalvelua, hätäapua ja tulotukea yhteisöille tai erityispopulaatioille tarjoavat järjestöt ja säätiöt. (ICNPO-luokitus).

Järjestöjen määrä sosiaali- ja terveystoiminnan osalta on kaaviossa noin 7500 erilaista itsenäistä järjestöä. Dufva (2003) toteaa, että sosiaali-Terveysjärjestöjen lukumäärä on 6000 ja 12000 välissä. Koulutus ja tutkimusjärjestöjä on noin 4000 ja harrastusjärjestöjä 28000.

Vaikka hyvinvointisektorin ytimen, ilman harrastusjärjestöjä, toimijoiden määrä on pieni niin niiden toiminnallinen ja taloudellinen merkitys on suuri. Sosiaalijärjestöt tuottavat 17 prosenttia Suomen sosiaalipalveluista ja terveysjärjestöt 3,4 prosenttia terveyspalveluista. Koulutus ja tutkimusjärjestöjen rooli on näkyvä etenkin vapaan sivistystyön toiminnan piirissä. Vuoden 1996 tilinpäätöstiedoista kerätty näkemys järjestöjen taloudesta kertoo paljon.

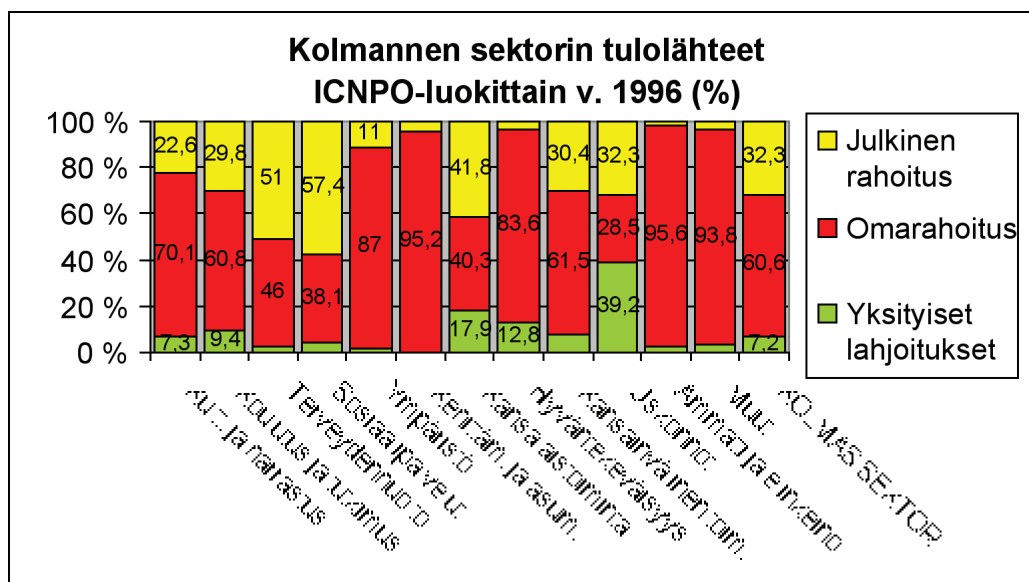

Toimintamenoissa ei ole otettu huomioon pääomakuluja, mikä osittain selittää tulojen ja menojen välisen suhteen. Vuoden 2000 Stakesin tietojen perusteella järjestöjen sosiaali- ja terveystalvelujen palvelutuotannon arvo oli yhteiskunnan noin 11 miljardin euron potista vain 1 miljardia euroa. Tästä oli sosiaalipalvelujen osuus 770 miljoonaa euroa ja terveystalvelujen osuus 230 miljoonaa euroa. Näiden lukujen yhteys ICNPO -luokittelun kautta syntyvään kokonaistulojen määrään on epäselvä.

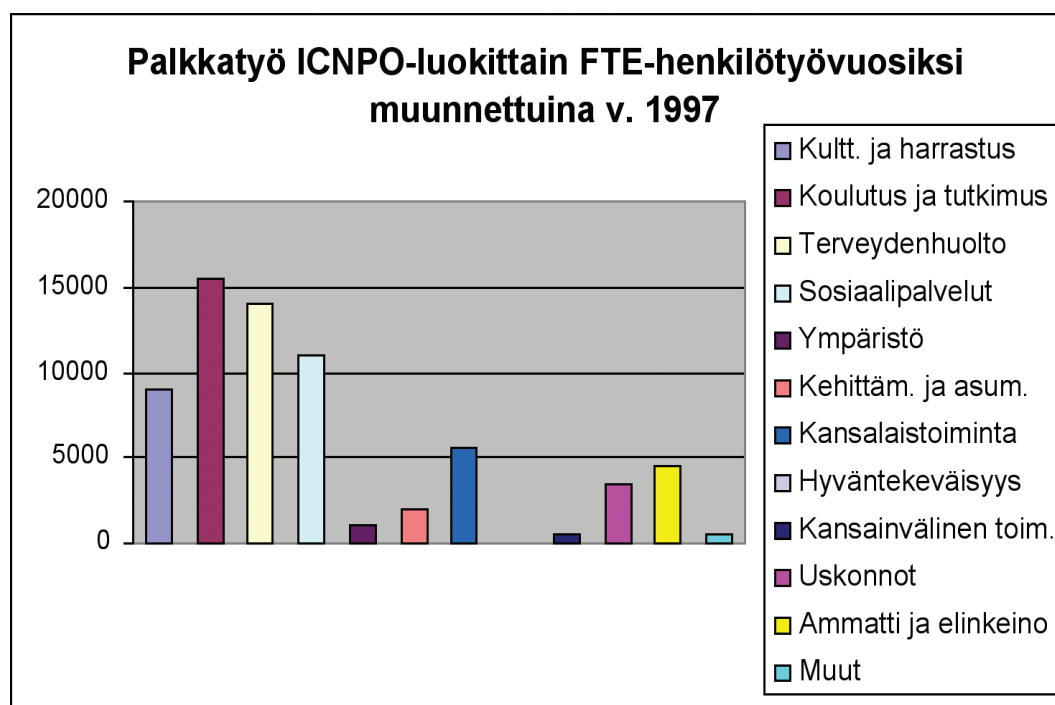
Myös kulttuurin ja harrastusjärjestöjen, koulutuksen ja tutkimuksen ja terveydenhoidon kokonaistulot vaikuttavat hengästyttävän mittavilta 5 miljardista markasta 7 miljardiin markkaan eli noin 900 miljoonasta eurosta 1100 miljoonaan euroon. Järjestökentässä on hyvinkin varakkaita järjestöjä ja säätiöitä, joiden tehtävänä on turvata palvelutoiminnan jatkuvuus ja investointikyky. Vaan tasan ei käy onnen lahjat. Järjestökentän toiminnan huolena on kuitenkin myös toiminnan rahoitus.

Yksi erityinen ja mielenkiintoinen piirre on se, että järjestöä on kovin vaikea saada konkurssiin. Se voi varsin rauhassa kuihtua toiminnallisesti ja köyhtyä. Sen toimintaan ei kuulu samanlaista vakavaraisuusvelvoitetta kuin osakeyhtiöllä. Toisaalta se on myös järjestömuodon huono puoli: vastuut säilyvät pitkään kun ei voi katastrofin tullessa viedä toimintaa konkurssiin ja jatkaa taas uudella nimellä. Yhteiskunnallisen kiinnittyneisyyden ja haavoittuvuuden takia järjestöväki on ollut perinteisesti hyvin varovaista. Samankaltaista riskinottohenkeä kuin yrityspuolella voi olla, on hyvin harvoin järjestökentässä.

Seuraavassa kaaviossa tarkastellaan järjestöjen tulolähteitä järjestökentittäin siten kuinka suuri osuus kokonaistuloista on tullut lahjoituksista, omarahoituksen ja/tai julkisista lähteistä. Julkinen lähde on joko valtionosuus (esimerkiksi vapaa sivistystyö), valtionavustus, Raha-automaattiyhdistyksen avustus, julkiset ostot jne. Omarahoitus on esimerkiksi oma varainhankinta, osallistumismaksut ja jäsenmaksut.

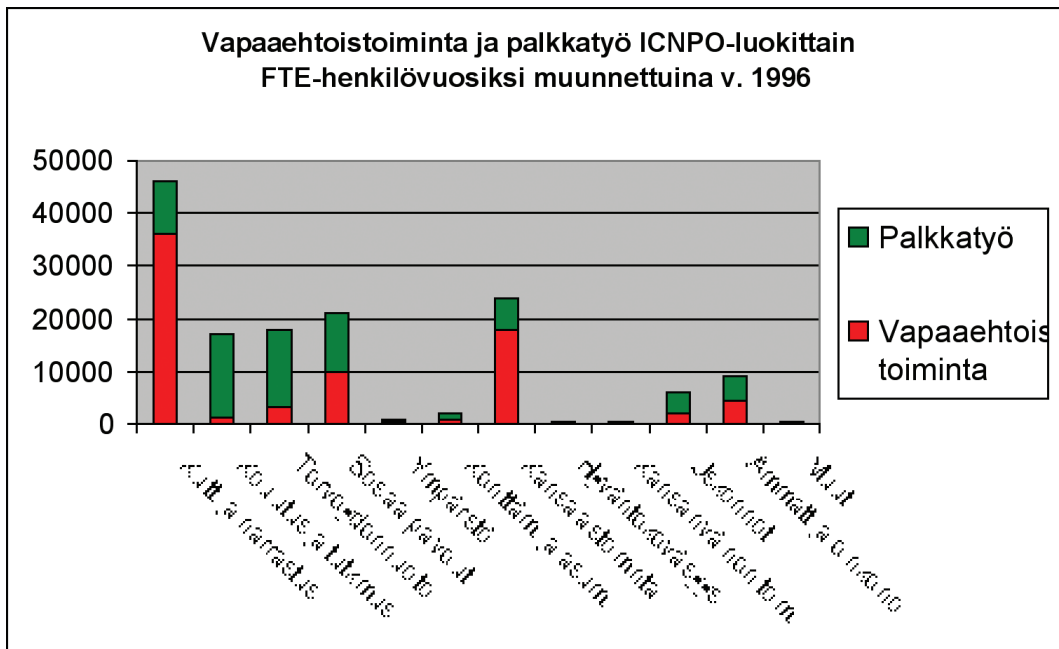
Koulutuksen ja tutkimuksen järjestöjen omarahoitusosuus vaikuttaa varsin hyvältä etenkin kun ottaa huomioon järjestöjen vähäisen määrän ja kohtuullisen suuret kokonaistulot. Voitto Helander toteaa tutkimuksessaan, että sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden yhteenlaskettu julkisen rahoituksen osuus on 53 prosenttia vuonna 1996. Yleensä on laskettu, että järjestötoimintaan ”upotettu” euro tuo kolmella eurolla palveluja. Tämä pitäne paikkansa harrastusjärjestöjen sekä koulutus- ja tutkimusjärjestöjen kohdalla. Laskentatapakin saattaa vaikuttaa lopputulokseen. Joka tapauksessa voi todeta, että valtio ja kunnat sekä tukevat järjestöjä että ostavat järjestöpohjaisilta tuottajilta palveluja. Tässä mielessä yhteistyöpohja valtion, kuntien ja järjestöjen välillä on sekä avustuksellinen että ammatillinen. Järjestöjen palvelutoiminnan ns. kysyntäolojen näkökulmasta julkinen sektori ostaa palveluja ja toimii myös kehittämisresurssin tarjoajana.

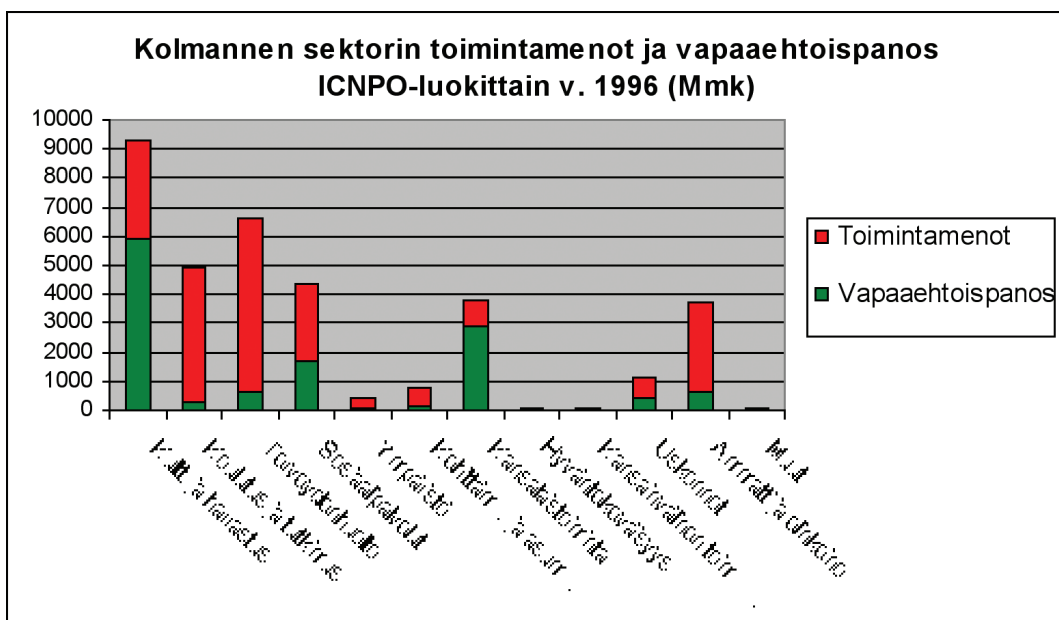
Inhimilliset voimavarat eli tässä tilastoinnissa työntekijämäärät jakaantuvat sekä palkalliseen vuosityö määrään että vapaaehtoistyön määrän arvioituun vuosityön määrään

Palkkatyössä nimenomaan hyvinvointikolmikon alueella on runsaat 40 000 henkilöä. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen palveluksessa vuonna 2003 oli runsaat 25 000 henkeä. Raha-automaattiyhdistyksen tilastoinnin mukaan 115 järjestöllä ei ollut yhtään työntekijää, noin 400 järjestöllä 1-3 henkeä, 4-49 henkeä oli 531 järjestössä ja noin sadalla järjestöllä oli yli 50, mutta alle 400 työntekijää.

Harrastusjärjestöjen palkkatyön määrä suhteessa toiminnan volyyymiin on varsin pieni. Yhtä järjestöä kohde on keskimäärin 0.3 palkkatyöntekijää. Tämä kuvaa hyvin hyvinvointikolmikon professionaalia luonnetta vastapainona harrastusjärjestöjen vapaaehtoistyön perinteelle. Jos samalla tarkastellaan vapaaehtoisuuden määrää eri järjestökentissä ja ei-rahallista tuloa sama asia näyttyy toisesta näkökulmasta samalla tavalla. Jos vapaaehtoistyö muutettaisiin henkilötyövuosiksi niin harrastusjärjestöjen vapaaehtoisten työvuosia kertyisi runsaat 25 000 työvuotta ja muilla noin 13 000 työvuotta.

Kun aiemmin nähtyyn kaavioon toimintamenoista lisätään vapaaehtoistyön panos arvioituna rahassa niin järjestöllisen koko kapasiteetti tulee näkyviin vaikkakin laskennallisena suurena. Toisaalta se mielestäni osoittaa järjestökentän määrien kautta sitä potentiaalia ja ihmisten toimintaa, joka kanavoituu järjestöllisen toiminnan kautta. Kaaviosta on nähtävissä edelleen se, miten kulttuuri ja harrastustoiminta toimivat vapaaehtoispanoksen kautta. Hyvinvointisektori on professionaaliala toimintaa mutta sosiaalipalveluja tuottavat järjestöt kykenevät lisäämään toimintansa kokonaisvoimaa kolmanneksella vapaaehtoistoiminnan turvin.

Järjestöjen historiallisen yhteyden julkiseen, järjestöjen määrän, kyvyn luoda ympäristö ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, kyvyn vaikuttaa yhteisölliseen kiinteeseen ja arvopohjaiseen palvelujen tuottamiseen perusteella kuntalaisen näkökulmasta varsinaiset voimatekijät ovat harrastus-, koulutus-, terveys- ja sosiaalialojen järjestöt.

3.3 Tavoitteena sosiaalinen pääoma

Onko sosiaalinen pääoma taloudellisen toiminnan perustana olevaa ja kilpailuetua mahdollistavaa turvallisuutta ja luottamusta, onko se tuotannontekijä vai onko se osittain jopa kansalaistoiminnan tulosta?

Eri alueiden väliset kasvuerot on ollut vaikea selittää talouden kasvuteorioiden avulla. Koska kasvuteoria -mallien rakentamisen periaatteena on näyttänyt olevan se, että malliin vain lisätään tekijöitä, jotta selitysarvo paranisi, on viimeisen kymmenen vuoden aikana talouden kehityksen edellytystenkin joukkoon noussut käsite ”sosiaalinen pääoma” ikään kuin selittämään alueiden menestysten erilaisuutta. Käsitteen määritelmällinen ala on kuvattu ”yksilön kyvyksi ottaa käyttöön sosiaalisia voimavaroja (ehkä jopa toisten kustannuksella) sen perusteella mihin sosiaaliseen elämäntilaan hän kuuluu”. Tätä näkökulmaa on erityisesti haettu eliittien toiminnan analyysistä. Toisaalta on todettu, että kysymys on yhteisön tai jopa kulttuurin sosiaalisista suhteista, normeista ja rakenteista, jotka ovat syntyneet ja kehittyneet pitkäaikojenkin aikojen kuluessa, jotka synnyttävät yhteisöllisyyttä ja sosiaalista kiinteyttä, mahdollistavat yksilön identiteetin muodostumisen osana yhteisöä, mahdollistavat ihmisten yhteistoiminnan. Kolmannessa käsitteen määrittelyssä on nähtävissä yksilöhyödyn, yhteisöhyödyn, talouden ja sosiaalisten normien ja arvojen välinen yhteys ja se tarkastelee sosiaalista pääomaa alueellisen taloudellisen toiminnan yhtenä perustekijänä ja osittain jopa tuotannontekijänä.

Määritelmästä riippumatta sosiaalinen pääoma on kuitenkin varmasti merkittävä tekijä niin yritysten kuin alueidenkin menestyksen ja kilpailukyvyn kannalta. Sosiaalisen pääoman merkitystä korostaa se, että sitä ei voida siirtää alueelta toiselle tai sen synnyttämisessä pelkkä rahallinen investointi ei riitä (Huovari, Kangasharju & Alanen, 2001).

Petri Ruuskanen (2002) toteaa: ”Sosiaalisella pääomalla viitataan yleensä sosiaalisen ympäristön tai sosiaalisten suhteiden tiettyihin ulottuvuuksiin, kuten sosiaalisiin verkostoihin, normeihin ja luottamukseen, jotka edistävät yhteisön jäsenten välistä sosiaalista vuorovaikutusta ja toimintojen yhteensovittamista. Sen myötä sosiaalinen pääoma tehostaa yksilöiden tavoitteiden toteutumista ja yhteisön hyvinvointia”.

Jouko Kajanoja (1998) toteaa, että ... ”sosiaalinen pääoma on 1990-luvun käsite, joka yhdistää sosiaaliset rakenteet ja normit talouden tehokkuuteen. Sosiaalinen pääoma rinnastuu muihin pääoman lajeihin kuten ihmisten tekemään pääomaan ja inhimilliseen pääomaan. Kysymys inhimillisestä pääomasta voidaan viedä vielä syvemmälle välillisiin, pitkävaikutteisiin ja rakenteellisiin merkityksiin: missä määrin koulutustason kohoaminen, lasten päivähoidon parantaminen ja vastaavat vaikuttavat kehittämällä paitsi kohteena olevaa yksilöä myös koko kulttuuria ja edistämällä kansakunnan henkisten voimavarojen käyttöönottoa”. Kajanojan mukaan inhimillinen ja sosiaalinen pääoma muodostavat yhdessä inhimilliset voimavarat. Sosiaalinen pääoma tuo inhimillisen pääoman rinnalle yhteisöllisen näkökulman.

Seppo Niemelä puolestaan (2002) toteaa ... ”siinä missä fyysinen pääoma viittaa fyysisiin kohteisiin ja henkinen yksilön ominaisuuksiin, viittaa sosiaalinen pääoma, yksilöiden keskinäisiin yhteyksiin – sosiaalisiin verkostoihin ja niistä syntyviin vastavuoroisuutta ja luottamuksenarvoisuutta koskeviin normeihin”.

Välijohtopäätöksenä voimme olettaa, että periaatteessa sosiaalisen pääoman voi ajatella toimivan talouskasvun selittäjänä samoin kuin muutkin tuotannontekijät, jotka talouden kasvuteorioissa esitetään. Sosiaalisen pääoman piiriin kuuluvat esimerkiksi sosiaaliset suhteet, normit ja rakenteet, jotka helpottavat ja tehostavat talouden toimintaa. Keskeisiä käsitteitä ovat luottamus, vastavuoroisuus ja verkostot (Huovari, Kangasharju & Alanen, 2001).

Kuuluisin perustelu sosiaalisen pääoman merkityksestä taloudelliselle menestymiselle on Putnamin tutkimus. Siinä hän pyrkii selittämään Pohjois-Italian alueen vauruseron muiden lähialueiden vaurauteen erityisesti pitkän yhteisöllisen perinteen ja kiinteiden sosiaalisten suhteiden avulla. Talouden pohjalla on luottamuksen, verkostojen ja sosiaalisten normien vankka perusta. Putnamin perusteluissa on vahvalla sijalla kansalaisten omaehtoiseen toimintaan liittyvät pitkäkestoiset tottumukset ja kansalaishyveet, jotka itsestäänselvyysinä ovat kehittyneet jopa vuosisatojen aikana.

Pohjois-Italian eri maakuntien välillä näytti olevan suuria eroja maakuntahallinnon tehokkuudessa, laadussa, asukkaiden tyytyväisyydessä ja alueiden vauraudessa. Näin oli siitä huolimatta, että mitään selvää erottavaa uskontoon tai perusteollisuuteen liittyvää tekijää ei ollut. (Robert D. Putnam, 1992, *Making Democracy Work*, H.S. Oiva Ketonen). Hyvinvoinnin ja erityisesti koetun hyvinvoinnin erot olivat kuitenkin huomattavat. Putnam löysi selityksen eroille kansalaisarvoista tai kansalaishyveistä. Hänen mukaansa on merkityksellistä se, että

- kansalaiset edistävät jatkuvasti julkista hyvää teoissa ja sanoissa,
- he eivät kerää kohtuuttomasti etuja itselleen, perheelleen tai järjestölleen eivätkä oleta muidenkaan tekevän niin,
- heillä on yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet, joita ei vaikeinakaan aikoina kielletä,
- kansalaiset ovat tottuneet keskinäiseen auttamiseen, kunnioitukseen ja luottamukseen, vaikka asioista oltaisiin eri mieltä,
- yhteisön organisoitumisen pohjana ovat samanarvoisten ihmisten väliset, eivät esimiehen ja alaisen tai auktoriteetin ja seuraajan mukaiset suhteet.

Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan kannalta hyvä esimerkki on huomattavasti kotoisemmasta piiristä. Markku T. Hyypä artikkelissaan *Kuorossa elämä pitenee* (2002) pohtii sitä, miksi hyvinvointi ja terveys jakaantuvat epätasaisesti jopa Suomen sisällä. Kun Suomessa sekä tilastollisin että haastatteluin suoritettujen tutkimusten avulla on tarkasteltu - esimerkiksi koetun terveyden, sairauseläkkeelle siirtymisen ja kuolleisuuden näkökulmista - alueellisia eroja niin on havaittu miten erityisesti pohjanmaan ruotsinkielinen väestö sairastaa vähemmän, tekee työtä pidempään ja kuolee vanhempina kuin suomenkielinen väestö samalla seudulla. Ero muilla alueilla eläviin suomenkielisiin on jo huomattava.

Markku T. Hyypä toteaa artikkelissaan: ”Kun iän, sukupuolen, painoindeksin, tulotason, muutoliikkeen ... kroonisten sairauksien vaikutus vakioitiin ... sosiaalista pääomaa kuvaavista tekijöistä tärkeiksi ja itsenäisiksi terveyden avaimiksi osoittautuivat hyvien ystävien suuri lukumäärä, luottamus sekä uskonnolliseen ja kotiseututoimintaan osallistuminen. Kansalaisaktiivisuuden merkitys korostui kun selitysmallia tarkasteltiin erikseen suomen- ja ruotsinkielisessä väestössä.”

Näytti siltä että nimenomaan aktiivinen osallistuminen vapaaehtoistoimintaan oli oleellinen tekijä eikä pelkkä järjestöllinen osallistuminen. Hyypä pureutuu asiaan hieman pidemmälle. He toteuttivat tutkimuksen, jossa suomenkieliset ja ruotsinkieliset pohjanmaalaiset kuvailivat strukturoimattomassa keskustelussa erilaisten merkityksellisten tapahtumien – niin hyvien kuin huonojenkin – kohdalla kokemistaan tuntemuksista. ”Suomen- ja ruotsinkielisten tunnetarinoissa heijastui erilainen kulttuuritausta... Ruotsinkielisten myönteisissä kertomuksissa ja tunne-episodien kuvauksissa korostui toisten ihmisten merkitys voimakkaammin kuin suomenkieliselillä. Ylpeyttä tunnettiin yhdessä onnistumisesta, myötätuntoa koettiin toisista ihmisistä, onnellisuus tarkoitti vastavuoroisuutta

ja ystävien piiriä. Suomenkielisten tarinoissa kuvastui ... sorron vastustaminen, yksilön onnistuminen ja toisten voittaminen... Tunne episodien kulttuuriset erot näyttivät liittyvän luottamuksen kehittymiseen ja ylläpitämiseen.”

Mielenkiintoista on, voiko vapaaehtoistoimintaa lisäämällä saada aikaan hyvinvointia ja terveyttä. Markku T. Hyypän arvio on, että koska varsinaista syy-vaikutussuhdetta ei voi taata ja vaikka terveyden ja sairastuvuuden eroina näyttää olevan kansalaisaktiivisuuden erot niin kansalaisaktiivisuutta lisäämällä ei välttämättä vaikuteta terveyden kokemiseen. Vaikka Hyypän referoimana on nähtävissä, että traditioiden, kansalaishyveiden ja sosiaalisen kiinteyden perusteella voidaan perustella eroja eri alueiden ihmisten kokemuksissa ja todetaan samankaltaisia terveysvaikutuksia, niin on toteen näyttämättä voiko näitä perustekijöitä tietoisesti rakentaa tai ylläpitää.

Järjestöt tosin kuvaavat toimintaansa sosiaalista pääomaa käsiteltäessä varsin aktiivisina pääoman synnyttäjinä ja ylläpitäjinä. Oma kokemukseni on samankaltainen. Vaikka kulttuuriset piirteet ovat pitkään kehittyviä niin tunne-episodien tulkinta osoittaa, että myönteisen hengen virittämä yhteisöllinen kokemus voisi kasvattaa meitä hallitsemaan omia reagoititapojamme ja oppia välittämistä.

Toisesta käsitteeleestä tarkasteltuna saman asian voisi sanoa, että kansalaisjärjestöjen toiminnan tuloksena syntyy kilpailukyky -käsitteen laajan määritelmän mukaista alueiden yleistä infrastruktuuria eli ”kykyä synnyttää, houkuttaa ja ylläpitää toimintaa, joka lisää alueen taloudellista hyvinvointia”. Järjestöllisen toiminnan – erityisesti vapaaehtoistyön kautta – syntyy yhteisöllistä kiinteyttä, joka omalta osaltaan luo yhteiskunnallista vakautta ja luottamuksen ilmapiiriä.

Esimerkkien valossa voisi tehdä välijohtopäätöksen, jonka mukaan sosiaalinen pääoma on sekä tuotannon tekijä että taloudellisen toiminnan perusta ja vieläpä toiminnan tulos. Mutta mikä on mitakaava?

Arvot, hyveet ja koettu hyvinvointi

Kari E. Turunen on jakanut arvoihin liittyvät käsitteet neljään erilaiseen ryhmään: varsinaisiin arvoihin, ihanteisiin, arvostuksiin ja inhimillisesti arvokkaaksi koettuihin seikkoihin. Varsinaisiksi arvoiksi hän hyväksyy perinteiset platoniset arvot eli kauneuden, hyvyyden ja totuuden. Ihanteet ovatkin jo väljemmin määriteltävissä. Hän toteaa ”.. ihanteisiin ei yleensä ole kohdistettu paljon tutkimusta. Luultavasti niiden olemassaoloa ei ole riittävästi tiedostettu. Kuitenkin ihanteet ovat hyvin arkisia ilmiöitä — ihanteita on lukematon joukko: rehellisyys, luotettavuus, uskollisuus, oikeudenmukaisuus, siveellisyys, itsehillintä, ihmisyyden luonnollisuus —.”

Ihanteiden luonne on, että ne ovat konkreettisempia kuin arvot. Samaten arvostukset ovat käytännöllisiä elämän kulussa yksilöitävissä olevia asioita. Arvostan musiikkia tai rauhaa, menestystä tai luonnonmukaista elämää. Turusen jaon neljäs elementti ”inhimillisesti arvokkaaksi koettu” on mielenkiintoinen. Hän toteaa: ”Inhimillisesti arvokkaaksi koettu tavallaan sulkee sen ympyrän, jonka se muodostaa yhdessä varsinaisten arvojen, ihanteiden ja arvostusten kanssa. — Ihmiselle arvokkaita kokemuksia antavat myös (korkeakulttuuristen kokemusten lisäksi) ystävyys, läheisyys, yhteenkuuluvuus ja luottamus — kun saan osakseni luotettavuutta, uskollisuutta, uhrautuvuutta, rakkautta ja vilpittömyyttä, en ajattele että ne ovat hyviä ihanteita vaan myös koen, että ne ovat itsessään jotain inhimillisesti arvokasta.”

Oleellista inhimillisesti arvokkaassa on nimenomaan kokemus: selkeä, henkilökohtainen kokemus jostakin sykähdyttävästä. Inhimillisesti arvokkaat kokemukset ovat luonteeltaan elämää rakentavia voimia. On helppo tehdä sellainen tulkinta, että inhimillisesti arvokkaat kokemukset antavat

ihmiselle kyvyn arvostuksiin ja ihanteisiin. Erityisesti harrastusjärjestöjen ja vapaaehtoistyön toiminnan kannalta tämä piirre ei ole merkitykseltään vähäinen. Arvopohjaisina yhteisöinä järjestöt antavat jäsenilleen mahdollisuuden toimia inhimillisesti arvokkaiden kokemusten saavuttamiseksi.

Se on aikojen kuluessa käytännössä rakentunut toiminnan tapa, jossa toteutuu myös Kierkegaardin näkemys subjektin kokemuksellisten hyppyjen merkityksestä hänen kehityksensä prosessissa. Nykyisin se esiintyy puhtaaksiviljeltynä terapiamuotona seikkailukasvatuksessa. Ei ole yliammutun hyveellistä puhua kasvusta vastuuntuntoon ja luottamukseen, rehellisyyteen ja omatoimisuuteen jne. Nuorisotoiminta on toteuttanut tätä vuosikymmenet. Ihanteet tai hyveet, kuten niitä myös voisi kutsua, ovat puuttuneet keskustelusta. Nähtävästi kysymyksessä on ollut epämääräinen häveliäisyys ja pyrkimys koruttomaan puheeseen. Hyveillä ja erityisesti kansalaishyveillä on kuitenkin selviä vaikutuksia ihmisten kokemaan hyvinvointiin.

Kansalaishyveitten kunnioittaminen ei Putnamin mukaan ole seurausta yhteisestä uskonnosta tai taloudellisen hyvinvoinnin tuomasta väljemmästä ja sallivammasta asenteesta. Päinvastoin. Kansalaishyveet ovat yhteisöllisen toiminnan pelisääntöjä, jotka antavat yhteisön jäsenille kyvyn käyttää hyväksi taloudellisia mahdollisuuksia.

Tämän voisi vahvistaa myös suomalaisten kohtaloiden kautta. Talvisodan henki ei voinut olla mikään päälle liimattu henkinen harso, joka mahdollisti yhteisen ponnistuksen. Talvisodan vaikeat ajat toivat esiin suomalaisten yhteisöjen perustalla toimivat pelisäännöt, kun muuta mahdollisuutta ei enää ollut. Nykyään voimme seurata itäisen Euroopan ongelmia ja sitä, miten keskeiset pelisäännöt, joiden varassa ihmiset elivät sekä keskeiset kansalaishyveet kokivat romahduksen. Kun ihmiset aikoinaan olivat menettäneet vapaan kansalaistoiminnan rakenteensa ja nyt myös kansalaishyveensä, ovat he joutuneet rakentamaan kansalaisyhteiskunnan yhdistysrakennetta aivan perustekijöistä. Hyvinvointi ja etenkin koettu hyvinvointi eli se, kuinka tyytyväiseksi ihmiset itsensä kokevat, on sidoksissa kansalaishyveisiin ja kansalaishyveisiin oppiminen on yhteisössä kasvamisen asia.

Yhteisöllisyys ja paikallisuus – uusvanha dynamiikka

Individualismin ja kollektivismiin välissä on alue, jota voitaisiin kutsua yhteisöllisyyden alueeksi eli väljä verkosto ihmissuhteita, joiden kautta tunnistan selkeästi minuuteni ja sinuutesi ja itseni osana meitä, mutta jonka säännöt eivät hukuta minuuttiani.

Yhteisöllisyyden tunne ja oman itsensä kokeminen henkilönä, oman identiteetin havaitseminen (Jorma Niemelä 2002), on osallisuuden ja yhteisen kokemisen pohjana vastakohtana irrallisuuden ja syrjäytymisen kokemuksille. Silloin yhteisöllisyys sosiaalisen pääoman ilmentymänä sisältää minut ja meidät samassa merkitysyhteydessä. Yhteisöllisyyden näkökulmasta kysymys kuka minä olen ei olekaan enää filosofisen hämäräperäinen kysymys, jolle odotetaan hämärää filosofista vastausta vaan vastauksessa keskeisen roolin saa vastakysymys, mihin joukkoon kuulut. Mihin joukkoon kuulut, sen lauluja laulat -väitteellä on historiansa ja poliittisen kielen kontekstinsa.

Individualismi ja kollektivismi ovat käsitepari, jolla on historiansa ja ne lepäävät kohta siinä filosofisessa haudassa, johon on toivottavasti haudattu muutkin makroteoriat. Suurten teorioiden sisällä on ajatus, joka on jäänyt mieleen todellisempina kuin teoriat itsessään, vieraantumisen ja tiedostamisen käsitteet ja niiden yhteyden määrittely eri teorioissa. Sinällään teorioita ei ole myöskään laitettu käytäntöön mutta vieraantuneisuuden poistamisen käytännöt ovat vaikuttaneet ihmisten elämään myös arjessa.

Vieraantuminen 1800-luvun alun hegeliläisessä mielessä on hyvin koskettava ja korkeahenkinen ajatus. Hegelin historiankäsitteyksessä kehitys kuvastaa maailmankaikkeudessa toimivan absoluutin

pyrkimystä toteuttaa maan päällä alkukantaisemmista toiminnan ja talouden muodoista riippuvaisen ihmiskunnan kehittymistä kohden yhä sivistyneempää ja monimuotoisempaa henkistä elämänmuotoa. Dialektiikan lainmukaisuuden ja välttämättömän kehityksen kautta absoluutin tahto toteutuu niiden ihmisten kautta, jotka ovat kykeneviä sen ymmärtämään.

Vieraantuminen tässä ajatusrakenteessa on vieraantumista absoluutin tahdosta. Tämän ilmentymänä on vieraantuminen kansakunnan kehittymisen lainalaisuudesta. Onkin huolehdittava tiedostamisen prosessista. Kuten alussa totesin, esimerkiksi sivistystyön perinne on tästä aiheista kotoisin. Ajatus kansasta, sen olemassaolon jumalallisesta oikeutuksesta, välttämättömästä kehityksestä ja tiedostamisen lisäämisestä on aiheuttanut Euroopassa kovin paljon innostusta ja kuolleita.

Marxilaisen perinteen ihmiskunnan kehityksen lainalaisuus nousee työn ja pääoman ristiriidasta. Työ on ihmiselle ominainen tapa jäsentää itseään toimivana ja omaa kohtaloaan hallitsevana yhteisön jäsenenä. Pääoman luontainen toimintatapa on pyrkiä kasvattamaan omaa tuottavuuttaan ja muuttamaan ihmisen ja työn välisen luontaisen suhteen epänormaaliksi ja ihmisarvoa alentavaksi. Tämän riiston kautta ihminen vieraantuu työn ihmisyyttä rakentavasta elementistä ja taantuu. Vastauksena on työn itsenäistäminen pääoman riistosta kollektiivisesti. Ja kuten edellä tiedostamisen prosessi ja perinteen mukainen ratkaisu on ollut kovin verinen.

Molemmat vieraantumisen poistamisratkaisut korostavat kollektiivisuutta. Eurooppalaisen kollektiivisuuden vastapainona eurooppalainen eksistentialismi koki vieraantumisen kovin yksilökeskeisesti. Eurooppalaiset ehkä oppivat aina nuoren Wertherin kärsimyksistä lähtien kokemaan oman olemassaolonsa yhä voimakkaammin. Historiasta muistamme, että esimerkiksi romanttisen rakkauden perusteleva avioliitto tuli yleisemmin hyväksytyksi vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen. Oman itsensä kokeminen ja sitä kautta oman minuuden haku synnytti filosofian alueella laajan kehäpäätelmien joukon. Hieman parodioiden: koska koen itseni voimakkaasti niin minuus on olemassa selkeänä entiteettinä ja koska se on olemassa niin koen itseni voimakkaasti. Sinä ja me ovat tästä näkökulmasta mystisiä käsitteitä. Toisen kohtaaminen ja itsensä kokeminen osana meitä on yksilökokemuksen näkökulmasta lähes mahdoton prosessi. Kun eksistenssi-filosofia ohjaa meidät ensin hukkaamaan itsemme, jotta löytäisimme itsemme, on lähestymistavassa jotain koskettavaa ja itämaista.

Yksilö ei ole kuitenkaan täysin yksinäisyyteen ja erillisyydenkokemuksiin tuomittuna maailmaan heitetty vaan esimerkiksi rakkauden, uskon ja armon elementtien kautta prosessoituu yhteys muihin ihmisiin. Vapaaehtoistoiminnan näkökulmasta motiivi voitaisiin tulkita olevan: Olenko minä veljeni vartija. En varsinaisesti, mutta jos oletan, että hän kokee itsensä kuten minä koen itseni niin meillä on kohtalonyhteys kummallakin itsemme kokemisen kautta. Jos olen vastuullinen itselleni omasta kohtalostani ja tuo toinen on vastuullinen omasta kohtalostaan niin eikö se ahdistavalla tavalla eriytä meidät toisistamme.

Voimme omien ulkoisten rooliemme kautta saada aikaan näennäisen yhteyden ja ymmärryksen toisistamme. Mutta silloin kohtaavat roolit eivätkä minuudet tai edes sinuudet. Vain tilanteittain kokemalla (armo, rakkaus, usko) kohtaloyhteyden toiseen ja ottamalla vastuuta myös toisesta koen myös oman olemassaoloni todempana.

Varovaisesti ajatuksia palautellen päätyisin alun määrittelyyn, jossa yhteisöllisyyden tunne ja oman itsensä kokeminen henkilönä, oman identiteetin havaitseminen (Jorma Niemelä 2002), on osallisuuden ja yhteisen kokemisen pohjana vastakohtana irrallisuuden ja syrjäytymisen kokemuksille. Tietenkin sillä varauksella, että yhteisöllisyys toteutuu ilman indoktrinaatiota. Silloin yhteisöllisyys sosiaalisen pääoman ilmentymänä sisältää minut ja meidät samassa myönteisessä merkitysyhteydessä.

Yhtymäkohtia on kollektiivisuuteen ja vahvaan yksilökokemukseen. Yhteisöllisyys on ehkä pelkurimainen käsite siinä, että se ei yritä ratkaista kaikkea, avautuu sekä hyvään että pahaan ja siinä, ettei se käsittele minuutta muuten kuin identiteettinä. Mutta käyttökelpoiselta se vaikuttaa.

Modernista postmoderniin ja siitä eteenpäin uuteen dynamiikkaan oleva asenteiden muutoskaari tulee perustumaan oletukseni/arvaukseni mukaan yhteisöllisyyteen ja paikallisuuteen. Eliittiteorioiden näkökulmasta on kuvattu usein miten se, mitä eliitti tänään niin rahvas huomenna. Mikä olisi eliitin toimintatapa tänään?

Yksi eliitti on mielestäni huippuosaajien ja osaajien eliitti. Talouden tuottavuuden nostoon pyrkivässä toiminnassa on korostumassa inhimillinen osaaminen. Huippuosaaminen ei ole paikallista tai kansallista. Huippuosaaja on kuitenkin paikallinen ja kansallinen. Kun huippuosaaja toteuttaa huippuosaamistaan hän toimii oman yhteisönsä tai merkitys yhteisönsä piirissä, oli se missä päin maailmaa tahansa ja kommunikoi millä muodolla haluaa. Hän elää, kasvaa ja kehittyy osaajana paikallisesti mutta kykenee toimimaan globaalisti. Ymmärtääkseni ja pidemmin perustelematta yhteisöjen dynamiikka ja identiteetin dynamiikka kietoutuvat yhteen.

Manuel Castells (1996) painottaa että globaalius ja informaatio liittyvät yhteen. Toimijoiden tuottavuus ja kilpailukyky ovat riippuvaisia niiden kyvystä tuottaa ja käsitellä tietoa. Kun tieto on sekä hyödykkeissä ja tuotantoprosesseissa oleellinen seikka niin talouden näkökulmasta yhteiskunnan toimintamekanismia voisi kutsua informaatioyhteiskunnaksi. Tietointensiivinen näkökulma korostaa oppimista ja miksei myös sivistystä. Tavaratuotanto todennäköisesti mekanisoituu ja tiedon rooli korostuu entisestään.

Rolf Jensen (1999) on kuvannut tietoon perustuvan yhteiskunnan piirteitä siten, että tuotteiden ja kuluttajien välinen suhde muuttuu tavaran ja kuluttamisen näkökulmasta henkisemmäksi ja heimoisemmaksi merkitys yhteydeksi. Hänen mukaansa syntyy markkinoita, jotka tyydyttävät ihmisen seikkailun, yhdessäolon ja ystävyyden, huolenpidon ja yksilöllisyyden tarpeita. Voisiko jopa puhua yhteisöllisyyden ja identiteetin markkinoista.

Johtopäätöksenä järjestöjen rooli

Kysyin alussa, onko sosiaalinen pääoma taloudellisen toiminnan perustana olevaa ja kilpailuetua mahdollistavaa turvallisuutta ja luottamusta, onko se tuotannontekijä vai onko se osittain jopa kansalaistoiminnan tulosta. Vastaus on kyllä. Mutta millä painotuksilla. Jos pitäisi lyödä sadalla eurolla vetoa, niin laittaisin 60 euroa likoon toiminnan perustan puolesta, 35 euroa kansalaistoiminnan mahdollisuuteen kehittää sitä ja 5 euroa itsenäisenä toimivan tuotannontekijän puolesta.

Järjestöllisen toiminnan näkökulmasta on harrastustoiminnan ja vapaaehtoistyön luonne oleellinen osa suomalaisen yhteiskunnan rakentamisen yhteistä projektia. Tämä projekti ei toteudu valtakunnallisella tasolla tai paikallisella tasolla vaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.

Järjestöjen kyky ja taito vapaaehtoistyön kehittämisessä on kokenut kovia haasteita viime vuosien aikana. Kuitenkin järjestöt ovat keskeinen toimijaryhmä ihmisten välisen omaehtoisen vuorovaikutuksen rakentamisessa ja mahdollistamisessa. Tässä mielessä sosiaalisen pääoman keskeisen piirteen, yhteisöllisyyden, rakentaminen on pakko olla järjestöjen toiminnan julkilausuttu tavoite.

4. Klusteri, väljä verkosto vai innovaatioverkosto

Kilpailukykyteorian mukaan kilpailu ja vaativat asiakkaat ovat keskeinen paine palvelujen kehittämiseen. Toisin päin sanoen, kilpailukykyyn keskeinen kilpailukykyä kehittävä osa-alue on kilpailu. Järjestöjen palvelutoiminnan kohdalla on ollut hyvin vaikea järjestää kilpailulainsäädännön mukaista kilpailua muualla kuin suuremmissa kaupungeissa. Pienemmissä kunnissa kilpailu saattaa kilpailuttaa kunnan omia palvelutoimittajia järjestöjen palvelujen kanssa. Kilpailun kehittävä vaikutus on mahdollista isojen kaupunkien kohdalla, mutta sielläkin on vaikea nähdä kilpailun ilosanoman tuoman edun vaikuttavan sellaisissa palveluissa, joihin ei liity skaalaetua ja joissa emme missään nimessä halua edes saada skaalaetua (esimerkiksi perheväkivalta, päihdetyö).

Möttönen (2002) rakenteistaa yhteiskunnallisten ongelmien ja järjestöjen palvelujen välistä suhdetta seuraavasti: ”Yhteiskuntatutkijat ovat havainnollistaneet yhteiskunnallisia ongelmia puhumalla kesyistä ja ilkeistä ongelmista. Kesyillä ongelmilla on ... piirteitä: Ongelma pystytään määrittelemään tarkkaan. Ongelma voi toistua samankaltaisena. Ongelman ratkaisemiseksi voidaan tehdä tarkkoja suunnitelmia. Suunnitelmat voidaan panna täytäntöön. Ongelman poistuminen voidaan todeta ... ja ratkaisukeino voidaan toistaa toisen samanlaisen ongelman esiintyessä. Ilkeä ongelma on sellainen, jolla ei ole alkua eikä loppua. Ongelmaan ei ole yhtä syytä ... ei voida lopullisesti ratkaista, eikä voida määritellä kenen tehtävä ongelman ratkaisu on ... Monet yhteiskunnalliset ja sosiaaliset ongelmat, kuten syrjäytyminen sekä mielenterveyteen, huono-osaisuuteen ja moniongelmaisuuuteen liittyvät vaikeudet ovat niin sanottuja ilkeitä ongelmia.” Jorma Niemelä (2003) tuo hyvin esiin miten ilkeitä ongelmia lähestyttäessä tulee ottaa huomioon, että identiteetin muodostuminen on keskeinen osa ilkeän ongelman ratkaisua.

Julkinen palvelu on menestynyt hyvin erityisesti kesyjen ongelmien kanssa. Mikäli julkinen lähitisi parantamaan ilkeitä ongelmia, niin julkisen palvelujärjestelmän kustannukset olisivat jo aikaa sitten ylittäneet kaiken soveliaisuuden rajat. Järjestöjen erikoistunut palvelu on menestynyt ilkeiden ongelmien kanssa sen takia, että kyky lisätä palveluun vertaisryhmä/vertaisapu -piirre kasvattaa mahdollisuutta identiteetti- ja yhteisötyöskentelyyn sekä vähentää kustannustasoa. Esimerkkeinä voisi todeta päihdetyön ja vapaan sivistystyön piirissä olevan second chance -tyyppisen koulutuksen. Tämä tietysti edellyttää, että yhteiskunnan tavoitteena on jotenkin ottaa kantaa niin sanottuihin ilkeisiin ongelmiin. En kuitenkaan tarkoita, että järjestöjen toiminta pitäisi kohdentaa näihin ilkeisiin ongelmiin. Toisin sanoen, kunnallisen ja hyvinvointikunnallisen toiminnan näkökulmasta osa järjestöjen palveluista, vapaaehtoistyöstä ja harrastustoiminnasta ovat sellaisia, että niiden pitäisi kiinnostaa myös investointimielessä.

Järjestöjen kyky toimia perustuu yhteiskunnalliseen sitoutuneisuuteen, herkkyyteen reagoida, kykyyn saada aikaan järjestöjäsenyyttä, eli kevyttä sitoutuneisuutta, ja kyky kanavoida hyvinkin vahvojen yhteisöllisten vastavuoroisuuden perustuvia vapaaehtoistyön muotoja.

Mutta miksi järjestöt lähtisivät syvenevään yhteistyöhön valtakunnallisesti ja alueellisesti uusien palvelumuotoja etsimään? Perustaltaan järjestö on helposti itseensä ja omiin toimintatapoihinsa sitoutunut perustehtävänsä määrittelyn kautta. Järjestön aatteellisuus ja totutut toimintatavat ohjaavat toimintaa varsin voimakkaasti menneen mukaisesti.

Syy syvenevään yhteistyöhön voisi olla edellä kuvatut ilkeät ongelmat ja niiden määrän kasvu. Sekä julkinen että järjestöt ovat saman ongelman edessä: ihmisten kokemat hyvinvointiin liittyvät ongelmat Suomessa kasvavat ensin sekä lukumääräisesti että syvenevät ja samalla jatkavat keskittymistä uusiin monien hankaluuksien parissa oleviin ihmisiin.

Toinen syy on kansalaistoiminnan ja –vaikuttamisen vaikeudet. Vaikka järjestöjen määrä, järjestöjäsenyyksien määrä ja uusien järjestöjen perustamismäärä antaisi vaikutelman erittäin vilkkaasta jäsenoiminnasta, on vaikutelma kuitenkin erehdyttävä. Järjestöjen ongelmana on saada ihmisiä osallistumaan järjestöjen toimintaan. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että volyymit ovat kunnossa mutta tahto ei enää kanavoitu järjestöjen kautta kuten muutama vuosikymmen sitten.

Voisimme olettaa, että syvenevän yhteistyön kautta erityyppinen osaaminen kohtaa verkostoissa ja komplementaaristen taitojen yhdistelmä luo pohjaa uusille metodisille innovaatioille. Verkoston kyky jakaa kehittämistoiminnan taloudellista riskiä on parempi ja kyky siirtää opitut asiat ja uudet menettelytavat palveluiksi on nopeampi. Tämä koskee sekä palvelujen tuottamista että kansalaistoiminnan kehittämistä.

Järjestöjen sisäinen rakenne on muodostunut aikojen kuluessa paikallistoiminta-alue toiminta- valtakunnallinen toiminta -muotoon tai paikallinen toiminta- valtakunnallinen toiminta -muotoon. Rakenteen etuna on, että valtakunnallis-alueellisella tasolla on huolehdittu toiminnan muotojen ja sisältöjen uudistamisesta ja kehittämisestä eli tuotekehityksestä. Paikallisessa toiminnassa on uusia asioita toteutettu ja projekteina harjoiteltu. Valtakunnallisella tasolla on ollut huolena tuotekehityksen lisäksi yhteydet poliittisiin päättäjiin ja rahoittajiin sekä kansainväliset yhteydet. Järjestökenttään on syntynyt myös yhteistyöjärjestöjä liikunnan, nuorisotyön, sosiaali- ja terveystyön piiriin. Järjestörakenne on ollut valtio-ohjautuvan Suomen mukainen, valtakunnallisuudesta paikalliseen päin. Näiltä osin Suomi on jo ratkaisevasti muuttunut. Nyt Suomea rakennetaan alueista käsin ja tämä vaikuttaa myös järjestökenttään.

Järjestöt ovat toimineet kunnissa hyvinvointipalvelujen tuottajina ja kehittäjinä kasvavalla tahdilla kuntien valtionohjauksriippuvuuden päättyessä hieman ennen 1990-luvun puoliväliä. On jo syntynyt paikallis-alueellisia toimintamuotoja, joissa järjestöllinen toimintatapa ja palvelujen tuottaminen on hahmotettu osana alueen koko palvelukenttää (Sakari Möttönen 2002).

Toteutuvaa yhteistyömallia on kutsuttu welfare mix -tyyppiseksi paikalliseksi palvelujen monen tuottajan malliksi. Se osoittaa lähinnä sen, että järjestöt ovat kuntien valtionrahoituksen pienentyessä olleet luottamuksen arvoisia. Kriittiset äänenpainot varoittavat siirtymästä liian pitkälle tässä prosessissa. Syynä varoituksiin on ymmärtääkseni lähinnä itsenäisen ja omaehtoisen kehityksen mentyä seurauksena liiallisesta siirtymisestä julkisten tehtävien hoitajiksi. Rajan vetäminen on hankalaa sillä julkinen on järjestöille keskeinen palvelujen ostaja.

Järjestöllä on siis sisäiset ja ulkoiset yhteydet eri toiminnan tasoillaan. Yhteydet ovat toiminnan onnistumisen näkökulmasta oleellisia. Porterin timanttimalin näkökulmasta on kysymys eräänlaisesta miniklusterista, mutta mittakaava huomioon ottaen voisimme puhua väljästä verkostosta.

Teoksessa ”Osaaminen ja uuden luominen innovaatioverkoissa” (Miettinen, Lehenkari, Hasu, Hyvönen, 1999) jaetaan innovaatioiden syntymistä mahdollistavat eritasoiset yhteenliittymät tai systeemit viiteen eri tasoon: (i) yritysten välisiin sopimuksiin perustuviin yhteenliittymiin ja strategisiin alliansseihin perustuviin osaamisen lisäämiseen ja uusien teknologioiden käyttöönottoon, (ii) alueellisesti keskittyneet teknologiakeskukset, -hautomot ja -puistot, (iii) alueellisesti muodostuneet taloudellista toimintaa ja innovatiivisuutta tukevat ja edistävät pienyritysten verkot tai yritysten ja tutkimuslaitosten verkot, (iv) taloudelliset blokit tai klusterit ja (v) kansallinen innovaatiojärjestelmä.

Järjestöjen palvelutoiminnan kehittämisen näkökulmasta mielenkiintoiset ja nähdäkseni tehokaimmat tasot ovat (iii) alueellisesti muodostuneet, innovatiivisuutta edistävät järjestöjen verkostot sekä yhteistyö tutkimuksen ja kunnan kanssa. Tätä tukisi Hyvinvointi - alueen koko järjestökentän näkeminen (iv) taloudellisena ja yhteiskunnallisena blokkina tai klusterina.

Tässä toiminnan kehikossa fokukseen asettuu alueellinen ja horisontaali verkostotoiminta sekä vertikaalinen hyvinvointiklusterin kokonaisuuteen ulottuva toiminta.

Valtakunnallisen tason toiminta on jo edunvalvonnallisista syistä, kansainvälisen toiminnan järjestämiseksi sekä tutkimus- ja kehittämistoiminnan järjestämiseksi luonut yhteistyöjärjestöjä. Valtakunnallisella järjestöllisen toiminnan tasolla olisi jo nyt mahdollisuus edetä selkeän liiketoiminnalliseen suuntaan.

Verkostotoiminnasta

Seppo Niemelä (2002) määrittelee verkostoitumisen seuraavasti: ”Verkostoituminen on monenkeskistä yhteistyötä, esimerkkinä yritysten muodostama tuotanto- tai yritysverkosto. Yritykset hakevat yhteistyön avulla ratkaisuja haasteisiin ja ongelmiin, joihin niiden omat voimavarat eivät riitä.”

Klusterin määritelmä (Kolehmainen, 2001) tähdentää yhteistyön merkitystä seuraavalla tavalla: ”Klusteri muodostuu yrityksistä, joiden keskinäinen vuorovaikutus tuottaa niille selvästi osoitettavissa olevia hyötyjä. Klusterissa on usein tietyllä alalla toimivia palveluita ja hyödykkeitä tuottavia yrityksiä, mutta tärkeitä eivät ole toimialojen ja yritysten väliset rajat, vaan niiden keskinäiset kytkennät. Klusterissa olevien yritysten välille muodostuu moninaisia verkostosuhteita.”

Esiselvityksen näkökulmasta klusterilähestymistapa sopii varsin hyvin koko järjestökentän hahmottamiseen. Alueellisen toiminnan näkökulmasta klusteri edellyttäisi mittakaavaltaan selkeästi laajemmat resurssit, jotta syntyisi investointien, innovaatioiden ja toiminnan myönteinen kehä.

Alueellisesti on mielestäni järkevää tarkastella hyvinvointipalveluja tuottavia järjestöjä väljänä verkostona, jotka koko maassa muodostavat klusterianalyysille ja toiminnoille alttiin alueellisen toiminnan piirin. Edelleen määritelmien mukaiset piirteet keskinäinen vuorovaikutus tuottaa niille selvästi osoitettavissa olevia hyötyjä ja järjestöt hakevat yhteistyön avulla ratkaisuja haasteisiin ja ongelmiin, joihin niiden omat voimavarat eivät riitä pitävät paikkansa. Osuuskunnat ja yritysperustaiset palvelutuottajat ovat periaatteessa mahdollisia verkoston toimijoita. Kysymyshän on jatkuvasta hyödyn ja haitan arvioimisesta. Yritykset, jotka hakevat nopeasti skaalaetuja verkoston kautta, tulisivat todennäköisesti pettymään.

Seppo Niemelä (2002) toteaa verkostoista kirjoittaessaan, että on oleellisen tärkeä erottaa verkostotoiminnassa kaksi suuntaa: horisontaali ja vertikaali suunta verkoston toiminnan prosesseissa. ”Vertikaalinen verkosto yhdistää saman tuotantoprosessin tai arvoketjun eri vaiheessa toimivia organisaatioita. Esimerkkinä ovat vaikkapa tuotantonsa ketjuttaneet yritykset... Horisontaalinen verkosto yhdistää arvoketjun tietyn vaiheen rinnakkaisia ja erilaisia toimijoita, palveluita ja tuotteita.”

Vertikaali ja horisontaali verkostoituminen on yllättävän sopiva ajatus tavaratuotannon näkökulmasta. Ikkunaa ei yhden firman tarvitse tehdä alusta loppuun, kun yksi yritys leikkaa lasit ja kiinnittää ne puitteisiin, jotka ovat tulleet maalaamoyrittäjältä, joka on saanut ne puusepänilikkeestä. Valmistuksen tuotanto- tai arvoketjua valvoo tuotteen myyjä ja verkoston veturi, joka vastaa tuotteesta kuluttajilla. Horisontaalisti verkosto toimii kun ruuhkaa sattuu tulemaan ja alueen joku muu puusepänilikke saa lyhytaikaisen kaupan. Palvelujen muodostamisen osalta esimerkit ovat jo vähän kankeampia. Luontevaa verkostoyrittämistä on esimerkiksi matkailupalvelun eri osatekijät. Laskettelurinne on yhden yrittäjän toimintaa, toinen hoitaa ravintola- ja huvipalvelut, kolmas elämystapahtumat ja neljäs majoituksen.

Molemmissa esimerkeissä verkostotoiminnan ydin lähtee yhteisestä edusta. Yhden yrityksen ei tarvitse investoida kaikkiin kohteisiin ja hankkia kaikkea osaamista. Pääoman kiertonopeus tuotannon ollessa toiminnassa ja osaamisen kehittämiseen liittyvä yhteinen tavoite tasapainottaa verkoston toimintaa. Pitäisin näitä piirteitä erityisen oleellisena myös mahdollisten alueellisten palveluverkostojen syntyessä.

Verkostotoiminnan vertikaaliset piirteet järjestöjen palveluissa toteutuvat tänä päivänä siten, että esimerkiksi valtakunnallinen järjestö eli liitto vastaa kehittämistoiminnasta, toimiala- tai palvelukohtaisesta tiedonmuodostuksesta ja osallistuu palvelun esirahoitukseen antamalla tukea paikalliselle palvelujen tarjonnalle. Valtakunnallinen toimija on useissa tapauksissa ollut itsekin palvelujen tuottaja kuten esimerkiksi vanhustyön keskusliiton rooli pääkaupunkiseudulla kotipalvelujen tuottajana.

Paikallisesti tuotettu palvelu saa virikkeitä toimialakohtaisesta kehittämisestä, ottaa yleisemmän osaamisen käyttöön ja lisää tietoperustaa käyttämällä ja tekemällä sen mukaisesti. Tavaratuotantoon verrattuna ei tapahdu samalla tavalla tavarantoiminnan jalostusasteen nousua, ei skaalan kasvua eikä pääoman kiertonopeuden kasvua. Tapahtuu tiedonmuodostuksen ja osaamisen kasvun kautta uusien ja kohdentuvampien palvelujen syntyä.

Verkoston horisontaalin piirteen vahvistuessa voisi erityisesti alueellisella tasolla syntyä ratkaisuja haasteisiin ja ongelmiin, joihin omat voimavarat eivät riitä. Se edellyttäisi alueellisen palvelumuodostuksen paikkoja, joissa mahdollisimman laaja-alaisesti tarkasteltaisiin alueen hyvinvointipalvelujen tarvetta, kehitettäisiin palveluja ja rakennettaisiin tuotannollista verkostoa.

Innovaatioverkostot

Emme kuitenkaan olisi suomalaisia, jos emme tietäisi miten monimutkaista edullinenkin yhteistyö on. Vaikeuksia on yritystoiminnan osalta hieman analysoitu (Kolehmainen, 2001). Yritykset ja erityisesti pk-yritykset ”haluavat rakentaa yhteyksiä mutta ei ole aikaa; mikäli verkoston tavoitteet ovat epäselviä, eivät halua käyttää rakentamiseen aikaa tai panoksia; pelkäävät menettävänsä markkinansa ja tietonsa muille; kukin odottaa verkostoyhteistyöltä eri asioita; pettyvät nopeasti; hakevat suoran tuotannon yhteistyötä ei niinkään tutkimus- ja kehittämistyö -yhteistyötä.”

Edellisen perusteella verkostotoiminnan aloittaminen on riskialtista puuhaa. Ilman verkoston ideologista tai toiminnallista ydintä eli verkostoveturia ei verkosto pysty toimimaan. Kautosta ja Kolehmaista (2001) mukaillen olisi tärkeätä, että järjestöille tai verkostolle olisi paikallisesti verkostoveturin lisäksi tukipalveluja kuten:

1. proaktiivinen mentorointi, jonka tarkoituksena on auttaa järjestöjä/verkostoja tunnistamaan omat tarpeensa
2. perustoiminnan kykyjen kehittämiseen liittyvät palvelut, jotka auttavat järjestöjä/verkostoa laatuun, tuotantostrategiaan ja informaatioteknologiaan liittyvissä kysymyksissä
3. tuote- ja tuotantoteknologioiden kehittämiseen liittyvät palvelut, joita ovat esimerkiksi T&K-palvelut yhteistyössä alueen oppilaitosten kanssa. T&K-palvelut, jotka pitävät sisällään T&K-yhteistyön, tutkimustiedon ja yhteyksien rakentamisen yritysten ja yliopistojen sekä tutkimuslaitosten välillä
4. liiketoimintaprosessiin ohjaava tuotekehityskoulutus ja tuki, mahdollisuus riskirahoitukseen ja vienninedistämiseen.

Syvenevän yhteistyön tai verkoston syntymisen esteenä järjestöissä voi hyvin kuvitella olevan sen, että tosiasiaa kukaan ei erityisesti halua rakentaa yhteyksiä mikäli verkoston tavoitteet ovat epäselviä tai uhkaavat järjestön omaleimaisuutta, eivätkä halua käyttää rakentamiseen aikaa tai pa-

noksia koska ei ole aivan pakko. Osin kysymys on siitä, että ne pelkäävät menettävänsä tietonsa muille ja että odottavat verkostoyhteistyöltä eri asioita.

Innovaatioverkosto on järjestöjen palveluiden alueellisen kehittämisen ensimmäisen askeleen verkosto. ”Innovaatioverkossa toimijoiden resurssit ovat komplementaarisia suhteessa yhteiseen kohteeseen. Osaaminen, laitteet, menetelmät ja asiantuntemus täydentävät toisiaan suhteessa siihen ongelmaan, jota ollaan ratkaisemassa tai innovaatioon, jota ollaan kehittämässä”.(Miettinen, Lehenkari, Hasu, Hyvönen, 1999).

Innovaatioverkoston tapa toimia toisia täydentäen ja yhteiseen kohteeseen keskittyen on mielestäni erityisen hyvä tapa järjestöille lähteä kehittämään paikallisia palveluita erityisesti, jos pyritään ratkaisemaan niin sanottuja ilkeitä ongelmia.

5. Johtopäätöksiä ja suosituksia

Järjestöjen kyky toimia perustuu historiaan, yhteiskunnalliseen sitoutuneisuuteen, herkkyyteen reagoida, kykyyn saada aikaan järjestöjäsenyyttä – eli kevyttä sitoutuneisuutta – ja kyky kanavoida hyvinkin vahvojen yhteisöllisiä, vastavuoroisuuteen perustuvia vapaaehtoistyön muotoja.

Järjestöjen toiminnan läpinäkyvyys ja voittoa tavoittelematon luonne on kansalaisten näkökulmasta myönteinen piirre. Se, että järjestö muotoilisi palvelunsa joissain tilanteissa yrityspohjaiseksi, ei muuta myönteistä asennetta kielteiseksi. Oleellista on se, että julkinen raha tavalla tai toisella palaa järjestöjen toiminnan kautta alueen tai järjestön jäsenien hyväksi. Sosiaalisen pääoman keskeisen piirteen, yhteisöllisyyden rakentaminen on palvelujen tuottamisen lisäksi järjestöjen toiminnan tavoite.

Järjestöjen historiallisen yhteyden julkiseen, järjestöjen määrän, kyvyn luoda ympäristö ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, kyvyn vaikuttaa yhteisölliseen kiinteeseen ja arvopohjaiseen palvelujen tuottamiseen perusteella kuntalaisen näkökulmasta varsinainen voimatekijä ovat harrastus-, koulutus-, terveys- ja sosiaalialojen järjestöt.

Miten kansalaisjärjestöjen sosiaalisista innovaatioista kehittyisi kansallisia ja kansainvälisiä menestystekijöitä?

1. Järjestöjen palvelutoiminnan ja jopa vapaaehtoistyön alueellinen kehittäminen on mahdollista käyttäen yleisiä innovaatiotoiminnan kehittämistapoja. Järjestön palvelutoiminnan ja vapaaehtoistyön tulosten limittäisyys tekee niistä yhdessä kehitettäviä alueita. Käytännön alueellinen palvelu- ja vapaaehtoistyön kehittäminen edellyttää väljien yhteistyöverkostojen synnyttämistä.

2. Yhteistyöverkostot tulisi nähdä horisontaalisena alueellisena verkostona ja sen vertikaalisena kehittäjänä verkostosuuntana tai innovaatioverkostona. Tässä mielessä innovaatioverkosto ei ole tuotannon organisoitumismuoto tai eri hierarkiatasojen välityselementti, vaan uusien hyvinvointipalveluiden sekä niiden tuottavuuden kannalta tärkeän vapaaehtoistyön metodien ja sisältöjen kehittämisverkosto.

3. Kehittämisen näkökulmasta olisi perustettava kokeilutoimintaa, jossa testataan horisontaalin ja vertikaalin innovaatioverkoston kykyä pureutua paikalliseen ongelmaan ja palvelutoiminnan käynnistämiseen.

4. Valtakunnallisen ja jo lupaavien palvelumuotojen kehittämisprosessi liiketoimintakelpoisiksi palveluiksi erotetaan alueellisen palveluverkoston synnyttämiseen tähtäävästä innovaatioverkostosta ja käynnistetään kaupallistamiseen ja vientiin tähtäävä kehittämis toiminta.

5. Sekä alueellisen että valtakunnallisen innovaatioprosessin yhteyteen liitetään erillinen kansalaistoiminnan vapaaehtoistyön ehtojen ja mahdollisuuksien arviointi.

6. Syvenevän yhteistyön kautta erityyppinen osaaminen kohtaa verkostoissa ja komplementaaristen taitojen yhdistelmä luo pohjaa uusille metodisille innovaatioille.

7. Verkoston kyky jakaa kehittämis toiminnan taloudellista riskiä on parempi ja kyky siirtää opitut asiat ja uudet menettelytavat palveluiksi on nopeampi. Tämä koskee sekä palvelujen tuottamista että kansalaistoiminnan kehittämistä.

8. Kun innovaatioprosessi etenee, syntyy kaupallistettaviakin palvelukonsepteja, joiden tuottamisprosessi edellyttää kiinteämpiä rakenteita. Tässä vaiheessa on mahdollista siirtyä tuotannollinen verkosto ja verkostoveturi - tyyppiseen toimintatapaan, joka on altis myös viennille.

9. Viennin edistäminen ja liittojen kansainväliset yhteydet mahdollistavat järjestöjen tuottamien palvelujen siirtymisen kansainvälisille markkinoille mikäli verkoston osaamista on kehitetty erityisesti liiketoimintaosaamisen alueella.

Tähän näkökulmaan istuu hyvin myös Antti Hautamäen (esipuhe 1999) toteamus ”... innovaatiot syntyvät yhteistyöverkostoissa vahvojen osaamiskulttuurien vuorovaikutuksessa... innovaatiopoliitikassa tulisi suuntautua joustavaan ja spontaaniin yhteistyön tukemiseen sekä konkreettisten yhteistyöhankkeiden rakentamiseen.”

Kysymys on siitä, miten mahdollisesti menestyksekkään toiminnan ja mahdollisesti kansainvälistikin merkittävän toiminnan lähtötilanne muodostuu.

Miten näiden sosiaalisten innovaatioiden innovaatioympäristöjä voidaan kehittää?

Kansalaisjärjestöjen toimintaa ja tuloksia voidaan periaatteessa tarkastella kuten muitakin palvelutoimintoja. Tulokset ovat vain kovin erilaisia esimerkiksi tavaratuotantoon nähden ja organisoitumisen tapa on omintakeinen. Järjestöjen kokonaistoiminta on kuvattavissa innovaatiokapasiteetin - käsitteen kautta ja teorian sisältämien osatekijöiden kautta.

Innovaatiokapasiteetti korostaa innovaatioiden ja investointien välistä yhteyttä. Investointien tulisi kohdentua aina omana ajankohtanaan

1. yhteistyön eli innovaatioverkostojen synnyttämiseen hyvinvointialueen järjestötoimijoiden ja tutkimustoiminnan välille,

2. käytännön tuotekehityshankkeisiin, joissa kehitetään palvelukonsepteja, palvelukonseptien syntyminen jälkeen syntyvien tuotantoverkostojen riskirahoittamiseen,

3. vienninedistämiseen.

Ilman ihmisten omaehtoista ja vapaasta tahdosta syntyvää halua rakentaa omaa yhteisöään ei ole myöskään syytä tarkastella järjestöjen tuottamaa palvelutoimintaa erityisen omintakeisina ja kansallisesti omaleimaisina palveluina. Jos kansalaistoimintapiirrettä ei olisi, niin sekä julkinen palvelutoiminta kuin voittoa tavoittelevat yrityksetkin voisivat helposti korvata järjestöjen tuottamat palvelut.

Palvelujen tuottaminen on professionaalista työtä, jonka onnistumiselle on oleellista että alueella on myös sosiaalista kiinteyttä ja yhteisöllisyyttä rakentavaa järjestöllistä vapaaehtoista ja harrastustoimintaa. Palvelujen tuottaminen ja yhteisöllisyyteen pyrkiminen ovat aatteellisesti kietoutuneet yhteen vaikka toiminnan tavat ja organisoituminen olisi erilaista.

Innovaatioiden syntypohja tulisi olla koulutuksen, tutkimuksen, järjestöjen ja kunnan muodostama toiminnallinen ympäristö. Koulutuksen näkökulmasta olisi tietenkin parasta, että toimintaan lähtisi sellaisia oppilaitoksia, joiden valtionosuusperusteisiin järjestöjen kehittäminen kuuluu. Tällaisia koulutustahoja ovat kansanopistot ja opintokeskukset. Nämä oppilaitokset voisivat toimia valtionosuusalustana, joiden kautta järjestöt toimisivat yliopistojen tai muun korkean asteen toiminnan kehittäjien kanssa yhteistyössä.

Mitkä ovat tarvittavat kansalliset tukitoimenpiteet?

Hyvinvointialueen järjestöjen tilanne ei mielestäni Suomessa ole huono. On osajia, on julkisen puolen ostoja, avustuksia ja valtionosuuksia. Samalla tavalla kuin julkinen puoli on joutunut menoissaan säästämään, on trendi ulottunut avustusten ja valtionosuuksien pienentymisen kautta järjestökenttään. Elinkeinoelämän ja samalla myös julkisten palvelujen alueellistumisprosessi haastaa järjestöt ihan uuteen tilanteeseen.

En usko, että kyseessä olisi ongelma, joka voitaisiin poistaa rahan avulla vaan kysymyksessä on yhteiskunnan muutosprosessi, jota järjestöt eivät ole ottaneet vielä huomioon omassa organisoitumisessaan. Voi olla että rahaa on itse asiassa liikkeellä niin paljon, että järjestöillä ei ole erityisen suurta kiirettä muuttaa toimintaansa paikallista hyvinvointia tukevaksi. Siksi kansallisesti pitäisi pyrkiä tukemaan niiden järjestöjen toiminnan muutosta, jotka ovat valmiita tarkastelemaan toimintaansa alueellistumisprosessin kautta ja näkemään itsensä sekä kasvavina palvelun tuottajina että kansalaistoiminnan järjestäjinä.

Järjestöjen malli toimia on valtakunnallisen toiminnan ja paikallisen toiminnan yhteys, joka näkyy paikallisesti rajattuna jäsenoimintana tai palveluna, johon toiminnan tuki ja kehittäminen tulee valtakunnallisuuden kautta. Nyt pitäisi pystyä rakentamaan toiminta paikallisuutta korostavaksi ja yhteistyössä muiden kanssa kattavammaksi, jotta toiminta ja palvelut uudistuisivat.

Yhteistyö osoittaisi erilaisten avustusten ja valtionosuuksien yhdistelmistä syntyvän otollinen rahoituksellinenkin tilanne. Esimerkiksi vapaan sivistystyön kurssitoiminnassa ei voi käyttää järjestöjen Kansaneläkelaitos tai Raha-automaattiyhdistys -avustuksia koulutukseen. Kuitenkin kokemukseni mukaan tavoitteet Raha-automaattiyhdistyksellä, järjestöllä ja oppilaitoksella ovat ihan samat: sääntö ehkäisee olemassa olevien resurssien yhteisen käytön. Kun putki -mallin rahoitustapa joutuu verkostomalliseen toimintaan ovat ongelmat vertaansa vailla.

Paikallisuuden ja valtakunnallisuuden välinen perinteinen malli on mielestäni pulassa nykyisessä alueellisuuteen ja alueellisiin investointeihin painottuvassa maailmassa. Karvalakkilähetystöt eivät enää kansoita ministeriöiden käytäviä. On pikemminkin käymässä päinvastoin: maakuntien liitot omistajinaan kunnat ilmaisevat oman tahtonsa hyvin selvästi.

Kansallisten tukitoimenpiteiden ei pitäisi tukea rahallisesti nykyisen mallin säilyttämistä vaan niiden tulisi tukea

1. valtakunnallisen tason yhteistyön syvenemistä tutkimus- ja kehittämistoimintaan,
2. palvelujen kaupallistamiseen tähtäävää kokeilutoimintaa,
3. kansainvälistä edunvalvontaan ja kansainvälisten markkinoiden hahmottamiseen liittyvää toimintaa,
4. palveluverkostojen synnyttämistä,
5. verkostotoiminnan osaamista,
6. alueellisia innovaatioverkostoja ja ideoiden tuotteistamista,
7. alueellisen palvelutoiminnan tuottamiseen tähtäävien tuotantoverkostojen synnyttämistä, elin-
kelpoisuuden varmistamista ja kasvua,
8. kansainvälistä palvelukonseptien tai innovaatioiden vientiä.

Järjestöllisten hyvinvointipalvelujen luonne on sekä hyvin professionaalinen että yksilökeskeinen. Palvelujen yksikköhinta kohoaa erityisen kovaksi juuri silloin kun järjestöjen palvelut kohdentuvat niin sanottuihin ilkeisiin ongelmiin tai pieniin väestönosiin. Palvelujen tuottamisen hintaa voisi laskea työnantajamaksujen pienentämisellä, etenkin kun palvelujen tuottaminen perustuu pelkästään ihmistyöhön, työssä kohdattavat ilmiöt ovat hyvin yksilöllisiä eikä toiminnan kehittämisessä toivota skaalaetuja.

Vapaaehtoistoiminnan kehittämisen kannalta ja omarahoituksen parantamiseksi voisi yrityksille mahdollistaa laajemmin lahjoitusten täysi verovähennysoikeus. On koomista, että auto on yrityksen tileissä verovähennuskelpoinen tuote mutta hyvinvointia edistävä lahjoitus ei ole.

Hyvinvointialueen järjestöjen ja järjestöjen omistamien yhtiöiden mahdollisuus hakea erillistä rahoitusta palvelujen kehittämiseen eli tuotekehitykseen on tarpeellista. Rahoitus tulisi olla takaisin maksettavaa pitkällä maksuajalla mutta korko voisi olla avustuksena. Rahasto voitaisiin perustaa Raha-automaattiyhdistyksen piiriin.

Tuotekehityksen rinnalle tarvitaan palvelujen markkinaponnistelujen tueksi kansallista riskirahoitusta toiminnan laajentamiseen ja mahdollisen viennin näkökulmiin vienninedistämiseen tarkoitettava rahasto. Näissäkin tulisi välttää muuta avustusta kuin koron osuuden näkeminen avustuksen kaltaisena.

Laajapohjainen, myös kansainväliset virtaukset huomioonottava kansallinen ja yliopistollinen tutkimusohjelma järjestölisten palveluiden kehittämiseksi on tarpeellista sekä hahmottamaan mahdollisuuksia, arvioimaan syntyviä palvelutuloksia että tarkastelemaan hyvinvointipalveluiden tuottamiseen liittyvän muutosten vaikutuksia palvelurakenteeseen ja kustannuksiin.

LIITE: ICNPO-pääluokka

1. Kulttuuri ja harrastustoiminta

Kulttuurin, taiteen, urheilun, muun virkistytymisen ja sosiaalisen kanssakäymisen järjestöt ja säätiöt.

2. Koulutus ja tutkimus

Perus- ja keskiasteen koulutusta, korkeakoulutusta, muuta koulutusta ja tutkimusta tarjoavat, edistävät, johtavat, tukevat, palvelevat ja hallinnoivat järjestöt ja säätiöt.

3. Terveydenhuolto

Sairaaloita, kuntoutuslaitoksia ja hoitokoteja ylläpitävät, terveydenhoitoa, yleis- ja erityispalvelua ja terveydenhoidon hallintoa tarjoavat järjestöt ja säätiöt.

4. Sosiaalipalvelut

Sosiaalipalvelua, hätäapua ja tulotukea yhteisöille tai erityispopulaatioille tarjoavat järjestöt ja säätiöt.

5. Ympäristö

Luonnonympäristön palauttamista alkuperäiseen tilaan, saastumisen kontrollointia ja estoa, ympäristökasvatusta ja terveystieteistä sekä eläinten suojelua edistävät järjestöt ja säätiöt.

6. Kehittäminen ja asuminen

Yhteiskunnan taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen sekä yhteisöjen kehittämiseen orientoituneet järjestöt ja säätiöt.

7. Kansalaistoiminta ja edunvalvonta

Eriyisten tai yleisten valitsijakuntien sosiaalisia tai poliittisia etuja ajavat ja kansalaisoikeuksien puolustamiseen keskittyvät järjestöt ja säätiöt.

8. Hyväntekeväisyys

Hyväntekeväisyyttä harjoittavat ja siihen kannustavat, vapaaehtoisuutta edistävät järjestöt ja säätiöt.

9. Kansainvälinen toiminta

Ulkomailla tapahtuvaa kehitystä ja hyvinvointia edistävät, kansainvälistä yhteisymmärrystä rakentavat ja tukevat, kansainvälistä katastrofiapua tarjoavat järjestöt ja säätiöt.

10. Uskonnot

Uskonnollista toimintaa ja palvelua tarjoavat tai niitä tarjoaviin läheisesti liittyvät järjestöt ja säätiöt.

11. Ammatti- ja elinkeinotoiminta

Elinkeinoelämän, ammatinharjoittajien ja työntekijöiden intressejä edistävät, sääntelevät ja valvovat järjestöt ja säätiöt.

12. Muut

Kirjallisuus

- DRUCKER, P. F. 1986. Yrittäjyys ja innovaatio. Oy Rastor Ab, Rastor-Julkaisut. Helsinki.
- HAUTAMÄKI, A. (toim.). 1996. Suomi teollisen ja tietoyhteiskunnan murroksessa: Tietoyhteiskunnan sosiaaliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset. Sitra 154. Helsinki.
- HELANDER, V. & LAAKSONEN, H. 1999. Suomalainen kolmas sektori. Rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Helsinki.
- HERNESNIEMI, H., LAMMI, M. & YLÄ-ANTTILA, P. 1995. Kansallinen kilpailukyky ja teollinen tulevaisuus. Etna B 105.
- HUOVARI, KANGASHARJU & ALANEN 2001. Alueiden kilpailukyky. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja nro. 176. Helsinki
- HYYPÄ, M. 2002. Kuorossa elämä pitenee. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Teoksessa Ruuskanen, P. (toim.) 2002. Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. PS-kustannus. Jyväskylä.
- HYÖTYLÄINEN, R. & SIMONS, M. 1998. Strategisen yritysverkoston johtaminen. Teoksessa Ollus, M., Ranta, J. & Ylä-Anttila, P. (toim.). 1998. Verkostojen vallankumous: Miten johtaa verkostoyritystä? Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra, Sitra 202. Helsinki.
- HYÖTYLÄINEN, R., SMOLANDER, A., VALJAKKA, T. & RÄSÄNEN, P. 1999. Yritysrhmästä järjestelmätoimittaja. Teoksessa Alasoini, T. & Halme, P. (toim.). Oppivat organisaatiot, oppiva yhteiskunta. Oy Edita Ab. Helsinki.
- ILMONEN, K. (toim.). 2000. Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylän yliopisto, SoPhi, SoPhi 42. Jyväskylä.
- JÄÄSKELÄINEN, J. 2001. Klusteri tieteen ja politiikan välissä: Teollisuuspolitiikasta yhteiskuntapolitiikkaan. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etna, Sarja A 33. Helsinki.
- KAJANOJA, J. & SIMPURA, J. (toim.). 1998. Sosiaalinen pääoma: Käsite ja sen soveltaminen sosiaali- ja talouspolitiikassa. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, VATT-julkaisuja 24. Helsinki.
- KAUTONEN, M. 1993. Paikallinen toimintaympäristö – verkostotalouden ydin. Terra 105:1, 23 – 30.
- KAUTONEN, M. 1998. Alueellinen innovaatiojärjestelmä: Käsitteitä ja merkityksiä. Teoksessa Niinimäki, K. (toim.). Networking in Business: Interaction in Working Life. Seminaarijulkaisu. Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus, Nro 185. Helsinki.
- KAUTONEN, M. & KOLEHMAINEN. 2001. Näkökulmia oppivan talouden alueelliseen innovaatiopolitiikkaan. Teoksessa Sotarauta, M. & Mustikkamäki, N. (toim.) Alueiden kilpailukyky kahdeksan elementtiä. Suomen Kuntaliitto, ACTA nro 137. Helsinki.
- KOIVISTO, T. & AHMANIEMI, R. 2001. Verkostoperustainen yritysikäntöjen kehittäminen. Oy Edita Ab, Työelämän kehittämisohjelma, Raportteja 15. Helsinki.
- KOLEHMAINEN, J. 2001. Yritykset ja alueet tietointensiivisessä globaalitaloudessa. Tampereen yliopisto. Sente-julkaisuja 12/2001.
- KOKKONEN, M. & VARTIAINEN, P. 1993. Alueiden Eurooppa: haasteet alueelliselle kehittämiselle. Sisäasiainministeriö 1/93. Helsinki.
- KUUSI, O. (ed.). 1996. Innovation Systems and Competitiveness. Etna, Series B 125, VATT-julkaisuja; Series A 22, Taloustieto
- LEMOLA, T. 1995. Kansallinen innovaatiojärjestelmä: Käsitteen syntyvaiheet ja siirtyminen tiede- ja teknologiapolitiikan sanastoon. Tiedepolitiikka, 2 / 1995. 37 – 44.
- LINNAMA, R. 1999. Kaupunkiseudun kilpailukyky rakenteelliset ja dynaamiset elementit. Teoksessa Sotarauta, M. (toim.) Kaupunkiseutujen kilpailukyky ja johtaminen
- MANNERMAA, M. 1998. Kvanttihyppy tulevaisuuteen? Otava. Helsinki.
- MIETTINEN, R., LEHENKARI, J., HASU, M. & HYVÖNEN, J. 1999. Osaaminen ja uuden luominen innovaatioverkoissa. Sitra 226.

-
- MÖTTÖNEN, S. 2002. Kunnat, järjestöt ja paikalliset verkostot. Teoksessa Ruuskanen, P. (toim.) 2002. Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. PS-kustannus. Jyväskylä.
- NIEMELÄ, S. 2002. Menestyvä yritysverkosto. Verkostorakentajan ABC. Edita. Helsinki.
- NIEMELÄ, J. & DUFVA, V. (toim.) 2003. Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhannella. PS-kustannus. Jyväskylä.
- ONAS, P. & PACKALEN, A. 1998. Strategisten yritysverkkojen neljä tyyppiä: täydennys aluekehityksen tutkimukseen. Terra, 110:2. 69 - 77.
- POHJOLA, M. 1996. Tehoton pääoma: Uusi näkökulma taloutemme ongelmiin. WSOY. Porvoo.
- PORTER, M. E. 1998. Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, November-December 1998, 77-90.
- PORTER, M. E. 1991. Kansakuntien kilpailuetu. Otava, Keuruu.
- PUTNAM, R.D. 1993. Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- RAATIKAINEN, I. & MUURINEN, H. 1994. Verkostoajattelun kehittäminen liiketoimintatieteissä: Kilpailukeskeisyydestä yhteistyön korostamiseen. Teoksessa Raatikainen, I. & Ahopelto, J. Verkostoajattelusta verkostotoimintaan. Kuopion yliopiston julkaisuja E, Yhteiskuntatieteet 21. Kuopio.
- RAIVOLA, R. & VUORENSYRJÄ, M. 1998. Osaaminen tietoyhteiskunnassa. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto, Sitra 180. Helsinki.
- REICH, R. B. 1995. Rajaton maailma: Yritysten ja kansallisvaltioiden uudet pelisäännöt. Sitra, julkaisu nro 147. Helsinki.
- RUUSKANEN, P. (toim.) 2002. Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. PS-kustannus. Jyväskylä.
- SOTARAUTA, M., LAAKSO, T. & KURKI, S. 1999. Alueellisen osaamisympäristön vahvistaminen: Etelä-Pohjanmaan korkeakouluverkoston toimintamalli. Tampereen yliopisto, Alueellisen johtamisen tutkimusyksikkö, Sente-julkaisuja 4 / 1999. Tampere.
- STERN, S., PORTER, M.E. ja FURMAN, J.L. 2000. The Determinants of National Innovative Capacity. NBER Working Paper 7876.
- TÖRMÄLEHTO, V-M. (1994). Huomioita endogeenisen kasvuteorian ja Michael E. Porterin kilpailuetuteorian yhtäläisyyksistä. Etlä, keskustelualoitteita No. 524
- VÄYRYNEN, R. 1998. Globalisaatio: Uhka vai mahdollisuus? Atena Kustannus, Sitran julkaisusarja nro 183. Jyväskylä.